

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 69 (2021): 199-223

Geliş/Received: 01.02.2021

Kabul/Accepted: 08.11.2021

DOI: 10.46955/ankuayd.1028381

(Araştırma Makalesi/Research Article)

GİRESUN MİLLETVEKİLİ HAKKI TARIK US'UN HAYATI İLE EĞİTİM VE HUKUK ÜZERİNE TBMM'DEKİ KONUŞMALARI

THE LIFE OF HAKKI TARIK US, GİRESUN DEPUTY, AND HIS SPEECHES ON EDUCATION AND LAW IN THE SESSIONS OF TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY

ANIL DİNCEL*

ÖZ

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştı. Mütarekeden sonra başlayan işgallere karşı yurdun farklı bölgelerinde direniş hareketleri başlamış ve Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla Milli Mücadele resmen başlamıştı. Mücadelenin sonunda kazanılan zafer, yeni Türkiye'nin kurulmasına imkân tanımış ve inşa sürecine girişilmişti. Hakkı Tarık Us da Osmanlı Devleti'nin son dönemine, Milli Mücadele yıllarına ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna tanıklık etmiş bir Türk aydınıdır. Hukuk mektebinden mezun olması ve uzun yıllar öğretmenlik mesleğini icra etmesi, bu alanlarda ciddi tecrübe kazanmasına neden olmuştur. 1923 yılında Giresun'dan milletvekili seçildiğinde de hem eğitim hem de hukuk alanındaki tecrübelerini her fırsatta aktarmıştır. Böylece yeni inşa sürecinde olan Türkiye'nin eğitim ve hukuk alanlarına dair politikalarında Hakkı Tarık Us da etkin olmuştur. Bununla birlikte Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili olmasına rağmen savunduğu görüşler nedeniyle partisi ile fikir ayrılığına düştüğü de görülmüştür. Bu makalede, 1923-1939 yılları arasında aralıksız milletvekili olan Hakkı Tarık'ın hayatı ile TBMM'deki eğitim ve hukuk alanlarına dair görüşleri incelenmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda çalışmada; Hakkı Tarık Us'un hayatı hakkında bilgi içeren arşiv belgeleri ve araştırma eserlerinden istifade edilmiştir. TBMM'deki eğitim ile hukuk alanına yönelik görüşleri için ise temel başvuru kaynağımız TBMM Zabıt Ceridesi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, Eğitim, Giresun Milletvekili, Hakkı Tarık Us, Türkiye Büyük Millet Meclisi.

ABSTRACT

The Ottoman Empire, which was defeated in the the First World War, signed the Armistice of Mudros on 30 October 1918. Resistance movements started in differents parts of the country against the occupations that started after the armistice. The National Struggle officially started when Mustafa Kemal Pasha landed in Samsun on 19 May 1919. The victory at the end of the struggle allowed the establishment of a new Turkey and the process of shaping a modern state was initated. Hakkı Tarık Us is a Turkish intellectual who witnessed the last period of Ottoman Empire, the years of the National Struggle and the establishment of the Turkish Republic. Having graduated from the law school and worked as a teacher for many years, he gained extensive experience in these fields. When he was elected as a deputy from Giresun in 1923, he shared his experiences on both education and law at every opportunity. Thus Hakkı Tarık Us was also active in the education and juristical policies of Turkey, which was going through a process of modernization. However being a deputy from the Republican People's Party, it was clear that he had a disagreement with his party due to the views he defended. In this article, the life of Hakkı Tarık, who was served as deputy continuously between 1923-1939, and his views on the fields of education and law in the Turkish Grand National Assembly will be looked into. In this context; archival documents and research Works containing information about Hakkı Tarık Us' life were used. The study is mainly based on the Minutes of Turkish Grand National Assembly.

Keywords: Constitution, Deputy from Giresun, Education, Hakkı Tarık Us, Grand National Assembly of Turkey.

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, anildincel@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0750-073X.

Extended Abstract

Hakki Tarik Us was born in 1889 in Gördes, then lived in Aydın. His father was Hacı Hasan Efendi, who was dealing with trade, and his mother was Sıdıka Hanım. Hakkı Tarık, who is the third child after his older brother Mehmet Asım Us and older sister Zarife Kadayıfçı had two more siblings named Zübeyde Çiçekoğlu and Hasan Rasım Us. Hakkı Tarık, who started his education life in Gördes, continued his university in Istanbul Law School. After graduating from university in 1911, he worked as a teacher at Istanbul High School, Mercan High School and Galatasaray High School. In other words, although he was graduated as a lawyer, he gave lectures in important schools of the country. The students who attended to his classes also stated that they found his educational aspect to be successful.

Hakki Tarik Us has taken an important role in the process of the Turkish Republic, which was founded in 1923, and was elected as a deputy from Giresun. His qualifications as both a jurist and an educator, combined with his deputyship, caused him to be regarded as a leading intellectual in the country. As a matter of fact that he gave a number of speeches in the Parliament between 1923-1927, he became one of the prominent figures in the first term of his deputyship. Hakkı Tarık Us, who was elected as a deputy from Giresun for five consecutive terms between 1923-1939, in the regulations made new Turkey in the fields of education and law. He always kept the material and moral difficulties experienced by students and teachers in the field of education on the agenda in the Parliament.

Hakki Tarik Us was one of the deputies who in the field of law as well as in the field of education. He closely followed the preparation process of the 1924 Constitution and wanted to prevent potential problems on law by bringing up articles that cause confusion. In addition, Hakkı Tarık was the first to object to the statement "The State of Turkey is a Republic" in the first article of the constitution. The discussions held as a result of this objection did not yield any results and the first article was accepted as it argued. However, the main issue for Hakkı Tarık was his party's objection to the article he presented to the parliament. This is a very important issue in terms of revealing Hakkı Tarık's personality traits. As a matter of fact, Hakki Tarik was the only one who voted against Press Law adopted by his party on 25 July 1931. It was this characteristic that caused him to be nicknamed "muteriz" (objectionist) by Atatürk himself.

In this article, the life of Hakki Tarik, who was a deputy between 1923-1939, and his views on the fields of education and law in the Turkish Grand National Assembly will be examined. In this context, archival documents and research works containing information about Hakki Tarik Us's life were used. The study is mainly based on the Minutes of Turkish Grand National Assembly. As a result, Hakki Tarik Us has been one of the leading figures in education and law, which constitutes two important areas of the newly established Republic of Turkey. For this reason, Hakki Tarik's influence is clearly seen in the fields of education and law, which have an important place among Atatürk's reforms.

Giriş

İsmail Hakkı (Tarık) Us¹ 1889 yılında o zamanki Aydın şehrine bağlı Gördes'te dünyaya gelmişti. Babası ticaret ile uğraşan Hacı Hasan Efendi,² annesi Sıdıka Hanım idi. Ağabeyi Mehmet Asım (Us)³ ve ablası Zarife'nin (Kadayıfçı) ardından üçüncü çocuk olan Hakkı Tarık'ın, Zübeyde (Çiçekoğlu) ile Hasan Rasım (Us) adlarında iki kardeşi daha bulunmaktaydı.⁴

¹ Gerçek adı İsmail Hakkı iken ağabeyi Mehmet Asım'ın gazetelerde "Tarık" mahlası ile yazılar yazması üzerine bu ismi almıştır. Bundan sonraki süreçte İsmail Hakkı ismiyle değil Hakkı Tarık ismiyle tanınır hale gelmiştir. Selahattin Öztürk, Abdurrahman M. Hacısmaioğlu, "Us, Hakkı Tarık", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, 188.; Us soy ismi, Türk dilinin sadeleştirilme çalışmalarının başladığı bir dönemde alınmıştır. Hakkı Tarık Us'un abisi Mehmet Asım Us, bu soy isminin Atatürk tarafından ailesine verildiğini belirtmiştir. Bkz. Asım Us, *Hatıra Notları*, İstanbul: Kitabevi, 2012, 72. Ayrıca Hakkı Tarık'ın annesi Sıdıka Hanım'da çocuklarının uslu olmasından dolayı kendisi de bu soy ismini kıvançla kütüğüne yazdırmıştı. "Us Kardeşler", *Kurun*, 22 Kasım 1934, 1-2.

² *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, DH.SAİDd, (Defterler), 200/151. Hakkı Tarık'ın ağabeyi Mehmet Asım Us, babasının ticaretine dair Vakıf gazetesinde ayrıntılı bir yazı yazmıştı. Bkz. Mehmet Asım, "İhracat İşlerimiz", *Vakit*, 3 Haziran 1931, 1.

³ Mehmet Asım Us'un hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Anıl Dincel, *Gazeteci Mehmet Asım Us'un Yazılarıyla Türk İnkılabı (1923-1938)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2020.

⁴ Nuri Akbayar, Orhan Koloğlu, *Gazeteci Bir Aile Us'lar*, Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1996, 3.

Hakkı Tarık, ilk ve ortaöğrenimini Gördes'te başlayıp tamamladıktan sonra⁵ belediye ve Sandık Emanet'inde çalışmış ayrıca su gölü hasılatı, köprü ve lonca hasılatı, Evkaf komisyonu kâtipliği gibi çeşitli alanlarda da görev almıştı.⁶ Gördes'te meslek hayatını sürdürürken telgrafçılığa merak salmış hatta "Telgrafi" diye kartvizit bastırmış ve Mors alfabetini öğrenmişti. Dönemin ünlü şairi "Şair Eşref'in" Gördes Kaymakamı olması ve onunla tanışması Hakkı Tarık'ı yazmaya daha çok teşvik etmişti. Bununla birlikte artık Gördes'te kalmak istemiyor, Mülkiye Mektebinde okuyan ağabeyi Mehmet Asım'ın yanına İstanbul'a gitmek istiyordu. Buna karşın Mehmet Asım, yanına gelmesi için daha zamanının olduğunu, iki kardeşin İstanbul'da olmasının ailenin Gördes'teki işlerini aksatacağı cevabını veriyordu.⁷

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra Mehmet Asım, kardeşi Hakkı Tarık'ı İstanbul'a çağırılmış ve hukuk mektebi sınavlarına girmesini sağlamıştı. Hakkı Tarık, bu sınavda başarılı olmuş⁸ ve böylece Darülfünun Hukuk Mektebine başlamıştı. 1911 (1328) yılında hukuk mektebini *alayül ala*⁹ derecesiyle tamamlayarak mezun olmuştu.¹⁰ 1913 yılında sırasıyla Darümuallimin-i Aliyye, Malumat-ı Ahlakiye ve Medeniye ve Malumat-ı Kanuniye'de muallim vekili olmuş, aynı sene İstanbul Sultanisinde, 1914'te Mercan Lisesi'nde ve 1915'te Galatasaray Sultanisinde Türkçe öğretmenliği yapmıştı.¹¹ Ayrıca 1918 yılında Müdafaa-i Milliye Merkez-i Umumiyesinde ve Muallimler Cemiyeti İdare Heyetinde üye, 1920'de Hilal-i Ahmer Cemiyetinde ikinci başkan, 1921 yılında Matbuat Cemiyetinde kâtiplik gibi görevlerde de bulunmuştu.¹²

Hakkı Tarık, hukuk mektebinden mezun olduktan sonra meslek hayatına eğitim alanında başlamıştı. Ağabeyi Mehmet Asım'ın, Darümuallimin'de Türkçe dersleri verdiği dönemde hastalanıp Davos'a gitmesi üzerine Hakkı Tarık onun yerine geçmiş ve öğretmenliğe başlamıştı. Kısa bir süre sonra Darümuallimin'deki görevinden ayrılmış ve İstanbul Sultanisinde Türkçe derslerine girmişti.¹³ 1923 yılında mebus seçilene kadar İstanbul Sultanisindeki görevini sürdürmüştü. Öğretmenliği sırasında ders verdiği öğrenciler ondan ziyadesiyle memnun kalmış ve çok etkilenmişlerdi.¹⁴ Öğrencilerinden Yunus Kazım Koni, onun öğretmenliğini ve kişiliğini şu sözlerle anlatmıştı:

"...Sarışın, gür, kıvrıkcık saçlı, tıknaz vücutlu, yuvarlak yüzlü, hareketli bir gençti. Fesini kaşlarına kadar eğik giyerdi. Bu, edeplilik, mazbutluluk belirtisi sayılırdı. Çakır gözlerine kelebek gözlük takardı. O şeytan tüyü olan bir hoca idi. Onu, İstanbul Sultanisinde sevmeyen kimse yoktu. Bir kere derslerine gelmediği görülmüş, işitilmiş bir şey değildi. Vazifelerimizi düzelterek geri verir, gizli numaralarıyla kimsenin hakkının kimseye geçmemesinde titizlik ederdi. Dersi dolgun, canlı, uyarıcı, uyandırıcıydı..."¹⁵

Hakkı Tarık'ın bir diğer öğrencisi Hilmi Ziya Ülken de ondan önce ve sonra birçok Türkçe öğretmenin derslerine girdiğini ancak Hakkı Tarık kadar sevilmediklerini belirtmişti. Ayrıca Ülken, *hararetili milliyetçi* olarak tarif ettiği

⁵ BOA, DH.SAİDd, 200/151.

⁶ Hasan Rasim Us, Hakkı Süha Gezgin, *Hakkı Tarık Us*, İstanbul: Vakıf Matbaası, 1957, 197.

⁷ Hakkı Süha Gezgin, *Edebi Portreler*, Yay. Haz. Beşir Ayvazoğlu, İstanbul: Timaş Yayınları, 2. Baskı, 1999, 398-399.

⁸ Gezgin, *Edebi Portreler*, 400.

⁹ Pekiyi derecesi

¹⁰ Hakkı Tarık Us, *Tercüme-i Hal Kağıdı*, II. Dönem, Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi (TBMM Arşivi), Şahsi Dosya No (ŞDN): 513.

¹¹ Hakkı Tarık Us, *Tercüme-i Hal Kağıdı*, III ve IV. Dönem TBMM Arşivi, ŞDN: 513.

¹² Hakkı Tarık Us, *Tercüme-i Hal Kağıdı*, II. Dönem, (TBMM Arşivi), ŞDN: 513. Hakkı Tarık, 1919 yılında Osmanlı Matbuat Cemiyeti'ne dâhil olmuş ve yapılan ilk kongrede yönetim kuruluna seçilmişti. Bu kongrede cemiyetin ismi Türk Matbuat Cemiyeti olarak değiştirilmişti. Daha sonra ismi Matbuat Cemiyeti şeklinde belirlenmişti. Bkz. Akbayar, vd., *Gazeteci Bir*, 74-75. Bununla birlikte Server İskit, 1919, 1924-1926 ve 1927-1932 yıllarında Hakkı Tarık'ın bu cemiyetin başkanı olarak seçildiği bilgisini vermişti. Bkz. Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, İstanbul: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943, 296-298.

¹³ Us, vd., *Hakkı Tarık Us*, 26.

¹⁴ Hakkı Tarık'ın öğrencilerinden Neşit Hakkı Uluğ, Hakkı Tarık'ın üzerindeki tesirini şu sözlerle açıklamaktaydı: "Liselerde 1914 ders yılı başlamıştı. İlk Türkçe dersine giriyorduk, hocasını merakla bekliyorduk; adını duymuştuk... Tanın muharrirlerindenmiş; Hakkı Tarık... Kapı açıldı; başında fesi, gözünde kelebek gözlüğü, kırpık bıyığı ile genç ve sevimli bir baş, ders salonuna girdi. Şıkça giyinmişti, ceketinin kollarından kolalı, gömleğinin tertemiz kolları görünüyordu. -Efendiler, dersimiz Türkçe'dir. Türk dili, dünya dillerinin en eskisi... diye başladı. Akbayar, vd., *Gazeteci Bir*, 70-71. Hakkı Süha Gezgin'de onun hocalığı ile ilgili şu sözleri sarf etmişti: "...zaten onda "hocalık yaradılıştan gelme bir şeydi. Ömrü hep öğretmek, yetiştirmek, adam etmekle geçti. Mektepte olduğu kadar, gazetecilikte, arkadaşlıkta ve patronlukta da "hoca" idi. Bugün, kalburüstü ne kadar kalem sahibi varsa, yüzde doksanı onun yetiştirmesidir. Yanında çalışanların, en küçüğüne bile emir vermez, ikna ederdi. "Vakit"i alımlı yapan şeylerden biri de, hak ve haysiyet bahsindeki bu eşitlikte işte. Herkesin fikrini sorar, düşüncesini dinler, hükümlerini değerlendirirdi. Bu karakterin, terbiyeci ve hoca oluşundan, "mekteple "kışla" arasındaki farkı pek iyi bilmesinden doğduğuna şüphe edilemez. Türkçe ve edebiyat derslerinde özel inanışlarına körü körüne bir inkiyat değil, muhakemeli bir ortaklık isterdi. Takriri yumuşak, sesi dokunaklı, muamelesi nazikti. Sınıfta bağırıldığını duyan olmamıştır. En sert azarı, küskün bir bakıştı." Bkz. Us, vd., *Hakkı Tarık Us*, 26-27.

¹⁵ Yunus Kazım Koni, "Hakkı Tarık Us", *Türk Dili*, C.VI, S.63 (1956), 155.

Hakkı Tarık'ın; Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık görüşleri arasında okullarda milliyetçilik ufkunu açan ilk hoca olduğuna dikkat çekmişti. Hakkı Tarık'ın milliyetçi düşüncesini öne çıkaran Ülken, onun, ağdalı Osmanlıcadan sade Türkçeye geçilmesinde öncü isimlerden biri olduğunu hatta eski edebiyatta sade Türkçeyi ortaya çıkarıp öğrenciye gösteren kişi olduğuna dikkat çekmişti.¹⁶

Anlaşıldığı üzere Hakkı Tarık'ın İstanbul Sultanisindeki öğretmenliği, öğrencilerinin görüşlerinden hareketle ayrı bir öneme haizdi. Hakkında söylenen sözlere göre bu mesleği başarı ile yerine getirmişti. Bununla birlikte İslamcılık, Osmanlıcılık ve Batıcılık düşüncelerinin yanında Türkçülük düşüncesinin mektep sıralarında yayılmasında öncülük etmiş olması da dikkat çekici bir husustu. Özellikle Türkçe konusundaki hassasiyeti, onun milliyetçiliğinin somut deliliydi. Her ne kadar öğretmenlik mesleğinde sevilen ve tanınan bir kişi haline gelmişse de Hakkı Tarık'ın, Cumhuriyet döneminin önde gelen şahsiyetleri arasına girmesini sağlayan gazetecilik mesleği olmuştur.

Hakkı Tarık gazeteciliğe, ağabeyi Mehmet Asım Us gibi *Tanin*¹⁷ gazetesinde başlamış, daha sonrasında *Tercüman-ı Hakikat*¹⁸, *Tasvir-i Efkâr*¹⁹ ve Eskişehir'de çıkan *Hakikat*²⁰ gazetelerinde çalışmalarını sürdürmüştü. Bu gazetelerde muharrir, heyet-i tahririye müdürü ile heyet-i tahririye ve istihbarat müdürlükleri gibi çeşitli görevlerde bulunmuştu.²¹ Mesleğini sevmesine rağmen özellikle *Tasvir-i Efkâr*'daki yazı işleri müdürlüğü sırasında birtakım rahatsızlıkları bulunmaktaydı. Bu rahatsızlıklarının başında gazete sahipleri Talha ve Velid Beylerin onun yazılarına sürekli müdahale etmesi gelmekteydi. Bu müdahalelerin gerekçesi genellikle diğer gazetelerde çıkan haberlerin kendi gazetelerinde neden olmadığı sorusu etrafında geliştiğini söyleyen Hakkı Tarık, kendilerinde olan haberlerin de o gazetelerde olmadığı cevabını verdiğini ve bu şekilde onları tatmin ettiğini belirtmişti.²² Gazete sahiplerinin işlerine karışmasından yakınan ve onların sorgulamalarından şikâyetçi olan Hakkı Tarık'ın mesleğindeki kırılma noktası ağabeyinin ortağı olduğu *Vakit* gazetesinin yayın hayatına başlaması olmuştur.

Bilindiği gibi *Vakit* gazetesi, 22 Ekim 1917'de Mehmet Asım ve Ahmet Emin ile yayın hayatına başlamıştı. *Vakit*'te sürekli yazı yazarlar arasında; Hakkı Tarık, Ahmet Rasim, Ahmet Şükrü gibi isimler yer alırken, zaman zaman ise Hüseyin Cahit, Ziya Gökalp gibi isimler gazete kadrosuna dâhil olmuşlardı.²³ *Vakit* gazetesinin çıktığı ilk gün yıllar sonra Hakkı Tarık şu sözlerle ifade etmektedir:

“...İlk cihan harbinin kâbusu altında vaktin bütün imkânsızlıkları içinde (vakit) hazırlanıyor. İki sayfalık gazeteyi vaktinde çıkarmak buhranları... İç içe iki küçük oda ile işler işlemez yandan çarklı bir makinenin homurdandığı meydan arasında koşup duruyoruz, yazı, idare, dizgi, baskı yollama ve dağıtma... İşin her çeşidinde kafam bir dikene takılıyor.”²⁴

Hakkı Tarık'ın sözlerinden de anlaşılacağı üzere gazetenin yayın hayatına başladığı dönem Birinci Dünya Savaşı yıllarına denk düşmekteydi. Bu imkânsızlıklar içerisinde birlikte çalışan iki kardeş birbirilerine sıkı sıkıya bağlı kalmışlardı. Nitekim Mehmet Asım da Hakkı Tarık ile aralarındaki ilişkiyi herkesin kendilerine iki kardeş olarak baktığını; ancak iş hayatında tek bir kişi haline geldikleri şeklinde açıklamıştı. Bununla birlikte birbirlerinden

¹⁶ Us, vd., *Hakkı Tarık Us*, 136-137.

¹⁷ *Tanin* gazetesi, 2 Ağustos 1908 tarihinde Hüseyin Cahit Yalçın, Tevfik Fikret ve Hüseyin Kazım tarafından yayınlanmıştır. *Tanin*, 1925 yılında İstiklal Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Hülya Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, İstanbul: Afa Matbaacılık, 1990, 169-173.

¹⁸ *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, Ahmet Mithat Efendi tarafından 25 Haziran 1878 tarihinde çıkarılmıştır. Gazete, 1955 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüş ve bu yıldan itibaren *Tercüman* isimli bir gazetenin yayın hayatına başladığı görülmüştü. Baykal, *Türk Basın Tarihi*, 217.

¹⁹ İlk *Tasvir-i Efkâr* gazetesi 1862'de Şinasi tarafından çıkarılmıştır. Gazete ikinci kez 31 Mayıs 1909 tarihinde Ebuzziya Tevfik tarafından yayınlanmış ve 5 Mart 1925 tarihine kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Baykal, *Türk Basın Tarihi*, 208-210.

²⁰ *Hakikat* gazetesi, 7 Şubat 1911 tarihinde yayın hayatına girmiştir. Gazetenin Yazı İşleri Müdürlüğünü İsmail Mestan ve Hakkı Tarık Us yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Selim Sarı, “1912 Seçimlerinde Eskişehir'de İttihatçı Bir Gazete: Hakikat Anadolu Sesleri”, *Takvim-i Vekayi*, C.8, S.2, (2020), 132.

²¹ (*TBMM Arşivi*), Hakkı Tarık Us Sicil Dosyası, Sicil No:513. *Hakikat* gazetesi onun yönetiminde, Anadolu'da çıkan en etkili gazetelerden biri haline gelmişti. Bkz. Akbayar, vd., *Gazeteci Bir*, 68.

²² Us, vd., *Hakkı Tarık Us*, 25-26.

²³ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, 105. Ahmet Emin ile Mehmet Asım *Vakit* gazetesini 250'şer lira sermaye koyarak çıkarmışlardır. Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1888-1918)*, C.I, İstanbul: Yenilik Basımevi, 1970, 293.

²⁴ Hakkı Tarık Us, “30 Yıl? Ne Mümkün”, *Vakit*, 22 Ekim 1946, 7.

hiçbir zaman ayrılmadıklarını, ihtilafa düşmediklerini ve birbirlerine saygı gösterdiklerini de sözlerine eklemiştir.²⁵

Birinci Dünya Savaşı gibi zor koşullar altında yayın hayatına başlayan *Vakit* gazetesi, Milli Mücadele döneminde de yayınlarını sürdürmüştü. Bu dönemde gazete, İstanbul'da faaliyet göstermesine rağmen Milli Mücadele hareketini sonuna kadar desteklemiştir.²⁶ Ancak bu destek Damat Ferit Hükümeti'nin rahatsız olmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda gazeteye sansür uygulanmış ve sorumlular Nemrut Mustafa Paşa Divanı'nda yargılanmışlardır.²⁷

Aynı dönemde Hakkı Tarık, Yunanlılara karşı Balıkesir cephesinde mücadele eden Çerkez Ethem ile gazetesi adına röportaj yapmıştı. Bu röportajında, Çerkez Ethem'e halka zulüm yapmaması tavsiyesinde bulunmuştu. Söz konusu röportaj, Hakkı Tarık'ın gazeteciliği adına büyük bir başarıydı. Onun Milli Mücadele hareketine desteği bununla sınırlı değildi. Nitekim Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Sivas'taki kongre haberlerini İstanbul basınına duyurmak için yoğun bir şekilde çalışmış²⁸ ve İstanbul'daki gizli direniş örgütü olan Müdafaa-i Milliye²⁹ grubunda görev alarak bu sayede Anadolu'dan haber toplamıştı. Bazı toplantılar için İstanbul'daki Yavuz Grubu'nun buluşma yerine sık sık uğramış, grubun lideri Miralay Mustafa Bey'in (Muğlalı) verdiği istihbarat görevlerini de uygulamaktan geri durmamıştı.³⁰ Hakkı Tarık bu dönemde Anadolu ile o kadar yakın bir ilişki ve haberleşme ağı kurmuştu ki İstanbul'dan Milli Mücadele'ye katılacak olanları dahi uğurlamaya bizzat kendisi gitmişti. Bununla ilgili olarak Vala Nurettin anılarında şu sözleri yazmıştı:

"...1921 yılının ilk günü Sirkeci rıhtımından kalkan çok eski, çok küçük "Yeni Dünya" vapuruna dört hececi şair, yani bizden başka (Y) ve (F) binecektik. Vakit gazetesi sahibi Hakkı Tarık ile tarih hocası Emin Ali ve kardeşim Faruk grubumuzu geçirmeye gelmişti. Emin Ali eğilip son nasihatini verdi: -Mustafa Kemal'in izinden ayrılmayın."³¹

Anadolu'ya geçecek olanları uğurlarken Emin Ali tarafından söylenen: "Mustafa Kemal'in izinden ayrılmayın" sözü Hakkı Tarık'ın da dâhil olduğu o grubun Mustafa Kemal Paşa'ya ve Anadolu harekâtına bakışlarını açıkça ortaya koymaktaydı. Hakkı Tarık'ın, Mustafa Kemal ile doğrudan ilk görüşmesi ise Haziran 1922'de gerçekleşmişti. O günlerde Claude Farrere ile görüşmek üzere İzmit'e gelen Mustafa Kemal'in *Vakit* gazetesinde yayınlanmış olan röportajını Hakkı Tarık yapmıştı. Röportajına, seyahatin halk tarafından nasıl karşılandığı sorusuyla başlayan Hakkı Tarık, ardından Claude Farrere'nin şehre sizinle görüşmek için mi gelecek sorusunu yöneltmişti. Mustafa Kemal Paşa halktan olumlu bir karşılık bulduklarını, Claude Farrere ile de görüşeceklerini ifade etmişti. Bunların yanı sıra Hakkı Tarık, Atina gazetelerini örnek göstererek Yunanlılarla ilgili ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na dair de sorular yöneltmişti.³²

²⁵ Us vd., *Hakkı Tarık Us*, 135. O dönemki *Vakit* gazetesinde çalışan Enes Tahsin (Til)'de, iki kardeş arasındaki diyaloga sık sık şahit olmuştu. Sık sık Asım Us'un, Hakkı fesimi getir diyerek seslendiğini aktaran Enes Tahsin, bu sesleniş karşısında Hakkı Tarık'ın elindeki işi bırakarak şikâyet etmeksizin ağabeyinin şapkasını getirdiğini gözlemlemişti. Us, vd., *Hakkı Tarık Us*, 115.

²⁶ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981, 4.

²⁷ Kürt Mustafa Divanında yargılanan sorumlular; Mehmet Asım, Enis Tahsin Til ve İsmail Ramiz'di. Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1992, 34. Vakit gazetesi sahibi ve başyazarı Mehmet Asım Us, Kürt Mustafa Divanı'nda yargılanma sebebini şu şekilde açıklamıştı: "*Bir gün Matbuat müdürü Abdullah Zühtü beni dairesine davet etti. Gittim. Abdullah Zühtü, iptida dostane bir tavır ile söze başladı. Hükümet, Vakit'in neşriyatından memnun değilmiş. Bu gidis devam ederse hükümet her gazetenin başına birer Başmuharrir tayin edecekmış. Gazeteler yine yola gelmezse muharrirleri birer birer tevkif edilerek neşriyatlarını tatile mecbur edilecekmış.*" Bkz. Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, Kitabevi, İstanbul: 2012, 17. Nemrut Mustafa Paşa'nın diğer bilinen adı Süleymaniyeli Nemrut Kürt Mustafa Paşa'dır. Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun Ata, *Süleymaniyeli Nemrut Mustafa Paşa-Bir İşbirlikçinin Portresi-*, İstanbul: Temel Yayınları, 2008.

²⁸ Us vd., *Hakkı Tarık Us*, 128.

²⁹ 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesi ile birlikte gizli bir teşkilatlanma olan Karakol Cemiyeti'nin önemli liderleri tutuklanmış ve Malta'ya sürülmüşlerdi. 23 Nisan'da bu cemiyetin dağıtıldığı resmen ilan edilmiş ve yerine Mim Mim olarak da bilinen Milli Müdafaa örgütü kurulmuştu. Bu örgüt İstanbul'da topçu kaymakamı Kemal (Koçer) tarafından idare edilmişti. Bkz. Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995, 221.

Ayrıca bkz. Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, 19-20.

³⁰ Akbayar vd., *Gazeteci Bir*, 74. Fethi Tevetoğlu da İstanbul'daki Karakol Cemiyetlerinin faaliyetlerini anlatırken İstanbul tarafında Muğlalı Mustafa (Miralay) ve arkadaşlarının yararlı hizmetlerde bulduklarını tespit etmişti. Bkz. Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki*, 12.

³¹ Vâlâ Nurettin, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1965, 49. Ayrıca bkz. Akbayar vd., *Gazeteci Bir*, 74. Hakkı Süha Gezgin'de onun Milli Mücadele sürecinde Mim Mim Grubundaki faaliyetlerini ve gazetesinde Anadolu'dan gelen haberleri sansüre rağmen yayımlama gayretine değinmişti. Gezgin, *Edebi Portreler*, 403.

³² "Baş Kumandanın Vakit Muharririne Beyanâtı", *Vakit*, 18 Haziran 1922, s.1. Ayrıca bkz. Akbayar vd., *Gazeteci Bir*, 76. Vakit gazetesindeki 18 Haziran tarihli mülakatın kim tarafından yapıldığı "muharririmiz" şeklinde belirtilmişti. Ancak Mustafa Kemal Paşa

Görüldüğü gibi Hakkı Tarık, İstanbul Hükümetinin yoğun baskısına rağmen özellikle istihbarat toplayarak Milli Mücadele'ye ciddi anlamda destek olmuştur. Büyük Millet Meclisi de iç ve dış savaşlarda faydalı işlerde bulunanlara, cephe gerisinde büyük çaba gösterenlere, ulusun bağımsızlığı uğrunda ölenlerin en büyük çocuklarına ya da eşlerine İstiklal Madalyası verilmesi hakkında bir kanun çıkartmak istemiştir.³³ 29 Kasım 1920 tarihinde görüşülen İstiklal Madalyası Kanunu, 35 ret ve 1 çekimser oya karşı 56 oyla kabul edilmiştir.³⁴ Nitekim Hakkı Tarık'ın Milli Mücadele sürecinde göstermiş olduğu faaliyetleri, zaferin kazanılmasının ardından İstiklal Madalyası almasını sağlamıştı.³⁵ 4 Nisan 1921 tarihinde *Resmi Gazete*'de ilan edilen İstiklal Madalyası kanununda; kimlere hangi renk şeritli madalya verileceği 5. Maddede açıkça belirtilmişti.³⁶ Kanaatimizce Milli Mücadele'de cephe gerisinde faydalı işlerde yer almasından dolayı Hakkı Tarık, beyaz şeritli madalya almıştı.

Hakkı Tarık'ın Mustafa Kemal Paşa ve Çerkez Ethem ile gerçekleştirmiş olduğu röportajlar onun olduğu kadar çalıştığı gazetenin de bir başarısıydı. Nitekim ağabeyi Mehmet Asım, kardeşi ile birlikte iş hayatında "tek kişi" olduklarını belirterek onun çalışkanlığından da memnun olduğunu açıkça belirtmekteydi. Ancak gazetenin diğer ortağı Ahmet Emin (Yalman) bütün işlere karışıyor olmasından dolayı Hakkı Tarık'tan hoşnut değildi. Mehmet Asım ile hiçbir zaman ayrılığa düşmediklerini belirten Ahmet Emin, gazetede sorunlar nedeniyle ortaklığını bitirme noktasına kadar geldiğini ifade etmişti.³⁷ Gazetenin idaresinde yaşanan sorunlardan dolayı 22 Ekim 1917'de Mehmet Asım ile başlayan ortaklık, 18 Mart 1923'te Ahmet Emin'in çekilmesiyle sona ermişti.³⁸ 19 Mart 1923 itibarıyla gazetenin sahibi Mehmet Asım haline gelmiş³⁹ ve bu tarihten sonra gazete, Mehmet Asım ile Hakkı Tarık tarafından çıkarılmaya devam edilmişti.⁴⁰

1. Büyük Millet Meclisinin Açılması

12 Ocak 1920'de toplanan Son Osmanlı Mebusan Meclisi, 28 Ocak 1920 tarihinde Misâk-ı Millî'yi kabul etmişti. İstanbul'daki işgal güçleri, Misâk-ı Millî'nin kabul edilmesine karşılık başkenti 16 Mart 1920 tarihinde resmen işgal etmişti. Bu gelişmeler ışığında Mustafa Kemal Paşa, işgali protesto eden bildirimler hazırlatmış ve ilk tepkisini göstermişti. Mebusan Meclisindeki milletvekilleri ise 18 Mart 1920'de Meclis çalışmalarının durdurulması yönünde karar almışlardı. Bunun üzerine 11 Nisan 1920'de Padişah, bir irade-i seniyye yayınlarak Meclis-i Mebusan'ı feshettiği ilan etmişti. Böylece hem İstanbul'un resmen işgal edilmesi hem de Meclis-i Mebusan'ın kapatılması, Osmanlı Devleti'ndeki meşrutî sistemin sona ermesine neden olmuştu.⁴¹

Bu gelişmeler üzerine Mustafa Kemal Paşa, ülkenin yönetimi için ilk somut adımını atmıştı. 17 Mart 1920 tarihinde ordu kumandanlarına ve valilere gönderdiği genelgesinde; İstanbul'daki son durumu anlatarak Anadolu'da kurucu bir Meclisin toplanmasının gerekliliğine işaret etmişti.⁴² Ancak gelen tepkiler karşısında 19 Mart 1919 tarihinde bir genelge yayımlamış ve seçimlerin yapılacağını ilan ederek "*salâhiyet-i fevkalâdeye malik bir Meclis*" in Ankara'da toplanacağını tüm yurda duyurmuştu.⁴³

ile gerçekleştirilen bu mülakatı Hakkı Tarık'ın gerçekleştirmesi güçlü bir ihtimaldi. Çünkü o sırada Hakkı Tarık İzmit'te bulunmaktaydı. Bkz. Cemal Güven, "Milli Mücadele Döneminde Fransız Yazarı Claude Farrere", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Kocaeli: C.I, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2016, 1400. Hakkı Tarık'ın yanı sıra Vakıf gazetesi adına İzmit'te bulunan Ahmet Emin Yalman'da Mustafa Kemal Paşa ile bir mülakat yapmıştı. Ancak onun bu mülakatı, 21 Haziran'da yayınlanmıştı. "Vaziyet Hakkında Başkumandanımızla Bir Mülakat", *Vakit*, 21 Haziran 1922, 1; Ahmet Emin Yalman, "Başkumandan ve Millet", *Vakit*, 21 Haziran 1922, 1. Ahmet Emin anılarında Claude Farere ile Mustafa Kemal Paşa'nın görüşmesini bizzatîhi tanık olarak anlatmakta ve 21 Haziran'daki mülakata da değinmekteydi. Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, İstanbul: C.I, Pera Yayınları, 2. Baskı, 1997, 779.

³³ Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Ankara: Başnur Matbaası, 1970, 179.

³⁴ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)*, D.I, İ.S.I, C.VI, (29 Kasım 1920), 119-120.

³⁵ Öztürk, vd., "Us, Hakkı Tarık", (*DİA*), 188.

³⁶ *T.C. Resmi Gazete*, 4 Nisan 1920, Sene:1, Numara: 9.

³⁷ Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim*, 37.

³⁸ Zeynep Uysal, *Us Kardeşler ve Vakıf Gazetesi*, İstanbul: Basın Kurumu Tesisleri, 1991, 30.

³⁹ *Vakit*, 19 Mart 1923, 1.

⁴⁰ Uysal, *Us Kardeşler*, 30.

⁴¹ İhsan Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekilleri Genel Seçimleri (1919-1935)*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, 109-110.

⁴² Genelgenin tam metni için bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Ankara: ATAM Yayınları, 2006, 276-278. Mustafa Kemal Paşa, açılacak olan Meclise "kurucu" sıfatını vermek isterken, 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Meclis-i Müessisan tabirinin, halk tarafından bilinmemekte olduğunu ve yanlış anlaşılmalara yol açabileceğini düşünmekteydi. Bu yüzden bu Meclise, Meclis-i Milli ya da Şura-yı Milli denilmesi daha uygundu. Bkz. Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul: C.I, Emre Yayınları, 1995, 555-557.

⁴³ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Ankara: C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 8. Baskı, 2010, 562.

23 Nisan 1920 tarihinde açılan ve iki seçim sonucunda meydana gelmiş olan Büyük Millet Meclisindeki milletvekillerinin sayısı hakkında farklı rakamlar ortaya atılmıştır.⁴⁴ Çiftçi, avukat, tüccar, gazeteci, bankacı, memur, asker, aşiret reisi, mühendis, doktor, tarikat şeyhi gibi farklı meslek dallarından oluşan milletvekilleri Meclis çatısı altında bir araya gelmişti.⁴⁵

TBMM'deki milletvekilleri kendi içlerinde farklı statülere sahiplerdi. Nitekim bu durum, ülke yönetiminin işlevselliğinde birtakım sorunlara ve Meclis içerisinde iki farklı grubun ortaya çıkmasına neden olmuştu.⁴⁶ Daha açık ifade ile son derece hızlı ve etkin kararların alınmasını gerekli kılan savaş döneminde Meclisin heterojen niteliği, siyasal karar alma sürecinde bir engel teşkil edebilirdi.⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa da Meclis'teki bu heterojen yapıya *Nutuk*'ta değinmiş ve İkinci Gruba mensup milletvekillerini, devlet işlerinin yürütülmesini aksatan, düzensizlik çıkaran ve muhalif fikirde bulunanlar şeklinde tanımlamıştı.⁴⁸ Çünkü onun nazarında bu Meclis, hem ülke yönetiminde hem de inkılapların uygulanmasında geleceğe dair soru işaretleri barındırmaktaydı. Bu yüzden seçimler yenilenmeliydi. Mustafa Kemal Paşa da Teşkilat-ı Esasi'ye Kanunu'nda yer alan seçimi engelleyen maddelerin değiştirilmesi için girişimlere başlamıştı. Seçimlere gidilme kararı alındıktan sonra İkinci Grup üyelerinin çoğunluğu da bunu olumlu karşılamıştı.⁴⁹

2. Hakkı Tarık Us'un TBMM'deki Faaliyetleri

2.1. Hakkı Tarık'ın Giresun'dan Milletvekili Seçilmesi

Atatürk, İkinci Meclisin uyum içerisinde çalışmasına ayrı bir önem atfetmekteydi. Bu yüzden gerçekleştirilecek olan seçimlere, bu duruma dikkat ederek hazırlanmaktaydı. Seçilecek olan milletvekilleri kendi görüş ve düşüncelerine yakın kişiler olmalı idi. Nitekim *Nutuk*'ta, milletvekillerini seçerken çok dikkatli olduğunu⁵⁰ hatta aday olmak isteyenlerin kendisinin ilkeleri ve görüşlerini benimsediklerini bildirmeleri şartıyla adayları belirlediğini ifade etmişti.⁵¹ Böylece I. TBMM'de yaşanan olumsuzluklar en başında engellemek istemişti.

Yapılacak olan seçimler için bir program hazırlamış ve ilke olarak ise "9 Umde"⁵² belirlenmişti.⁵³ Haziran-Temmuz 1923 tarihleri arasında 72 ilde yapılan seçimlerin neticesinde 287 milletvekili seçilmiş⁵⁴ ve 11 Ağustos 1923 tarihinde Abdurrahman Şeref Bey'in sözleriyle Meclis açılmıştı.⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa, seçimlerde Hakkı Tarık'ın da aday gösterilmesini istemişti. Ancak Hakkı Tarık, memleketi Manisa'dan aday olmayı beklerken Giresun'dan aday yapılmıştı.⁵⁶ Seçimlere girmeden önce İstanbul Lisesinde muallimlik ve *Vakit* gazetesinde muharrirlik görevlerini sürdüren Hakkı Tarık, Giresun'dan 458 oy alarak milletvekili olmuştu. Onun milletvekilliği, 13 Ağustos'ta Meclis'te tasdike sunulmuş ve 19 Ağustos'ta onaylanmıştı.⁵⁷ Milletvekili olduktan sonra Meclis'teki ilk faaliyeti, 13 Eylül 1923 tarihli oturumda görüşülen

⁴⁴ TBMM'deki milletvekili sayısı ile ilgili olarak Yılmaz Altuğ 383, Ahmet Mumcu 390, Mazhar Müfit Kansu 399, Ali Fuat Cebesoy 442, Mahmut Goloğlu 390 gibi rakamlar belirtmişlerdir. Bkz. İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, 75.

⁴⁵ Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde*, 79.

⁴⁶ Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde*, 131-132.

⁴⁷ Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, 60.

⁴⁸ Atatürk, *Nutuk*, C.II, 846.

⁴⁹ Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde*, 135. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele sürecinde de Meclis ile çalışmanın mümkün olmadığı ve seçimlerin yenilenmesi düşüncesini yakınlarıyla paylaşmıştı. Bkz. İsmet İnönü, *Hatıralar*, Ankara: C.2, Bilgi Yayınevi, 1987, 107.

⁵⁰ Atatürk, *Nutuk*, C.II, 673.

⁵¹ Atatürk, *Nutuk*, C.II, 971. Kazım Karabekir Paşa hatıralarında Mustafa Kemal Paşa'nın; "millet bana güvenoyu versin ve mebusların seçimini bana bıraksın" teklifinde bulunduğunu ifade etmiştir. Böyle bir teklifi kabul etmediğini belirten Karabekir, Mustafa Kemal Paşa'nın geri adım attığını ancak yine de her taraftan kendisine en yakın olanların aday listesine girdiğini ve seçildiklerine işaret etmişti. Bkz. Kazım Karabekir, *Paşaların Kavgası İnkılap Hareketlerimiz*, Yay. Haz. Faruk Özerengin, İstanbul: Emre Yayınları, 6. Baskı, 2005, 133.

⁵² Mustafa Kemal Paşa'nın seçim programı ve ilkeleri olan 9 Umde için bkz. *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Nisan 1923, s.1.

⁵³ Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde*, 170-171.

⁵⁴ Kenan Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XXVII, S.79, (2011), 12-13.

⁵⁵ *TBMMZC*, D.II, İ.S.I, C.I. (11 Ağustos 1923), 2.

⁵⁶ Akbayer, vd., *Gazeteci Bir*, 78. Yakup Kadri'de Hakkı Tarık ile birlikte Manisa'dan aday olmayı beklediklerini ancak kendisinin Mardin'den Hakkı Tarık'ın Giresun'dan aday yapıldığını öğrendiklerinde şaşırıldıklarını belirtmişti. Bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 1984, 39.

⁵⁷ Hakkı Tarık Us, *Tercüme-i Hal Kâğıdı*, III ve IV. Dönem TBMM Arşivi, ŞDN: 513. *TBMMZC*, D.II, İ.S.I, C.I, (19 Ağustos 1923), 101.

İktisat Vekâlet'inin bütçe görüşmeleri tartışmalarının uzaması üzerine kifayet-i müzakere önergesi vermesi olmuştu.⁵⁸

Milletvekilliğinin ilk dönemi olan 1923-1927 yılları arasında oldukça aktif bir siyasetçi imajı çizen Hakkı Tarık, bu süreçte; Mübadele, İmar ve İskân, Hariciye, Posta ve Telgraf, Kanunu Esasi ve Maarif Komisyonları üyeliğinde bulunmuştu. İlk döneminde 17 farklı konuda önerge ile 101 farklı konu üzerinde 244 (rekor sayıda) konuşma yapmıştı.⁵⁹ İkinci dönemi (1927-1931) ise ilkinde göre daha sakin geçmiş olmakla birlikte Anayasa Komisyonu, Seçim Mazbataları İnceleme Komisyonlarında görev almış ve 29 farklı konuda 58 konuşma yapmıştı.⁶⁰ 1931-1935 yıllarını kapsayan üçüncü döneminde Anayasa Komisyonuna tekrar seçilmiş ve çeşitli konularda 48 kez konuşmuştu.⁶¹ Milletvekilliğindeki beşinci dönemi ise 1935-1939 yılları arasındaydı. Milletvekilliğindeki son dönemine denk gelen bu yıllarda sadece Maarif Encümenliğinde görev aldığı ve geçmişe nazaran daha az söz aldığı bir dönemdi.⁶²

3. Hakkı Tarık Us'un Eğitimi İlgilendiren Meclis Faaliyetleri

3.1. Öğrenci ve Öğretmenlere Yönelik Faaliyetleri

Hakkı Tarık'ın eğitim meselesinde üzerinde durduğu ilk mesele askeri mekteplerde eğitim gören öğrencilerin ve ihtiyat zabitlerinin maaş problemleriydi. 6 Ekim 1920 tarihinde Meclis'te kabul edilen bir maddeye göre askeri mekteplerin ilk üç sınıfında eğitim gören öğrencilerin maaşlarına yapılacak zamma dikkat çeken Hakkı Tarık, aynı mektepteki dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerine değil zam, maaş bile alamadıklarına dair bir takrir vermişti. Bu takrir ilk olarak Maliye Encümenliğine devredilmiş⁶³ 3 Ekim 1923 tarihli başka bir oturumda konu tekrar gündeme gelince Hakkı Tarık söz almış ve yaşanan mağduriyete vurgu yapmıştı. Çünkü on aydan beri Tıbbiye Mektebindeki dördüncü ve beşinci sınıf talebeleri maaş alamamaktaydı. Bunun yanında birinci, ikinci ve üçüncü sınıf talebeleri ise maaşlarını zamlı bir şekilde almaktaydı. Hakkı Tarık, bu mağduriyetin bir an önce çözülmesini Meclis'ten istemekteydi. Yaşanılan mağduriyetin giderilmemesi durumunda meselenin tekrar müzakereye açılması bir haftayı bulacaktı. Hakkı Tarık, bu bir haftanın bile maaş alamayan öğrenciler için oldukça zorlu geçeceğini ifade etmekteydi. Sözlerinin sonunda konu hakkında müzakere edilmesi talebinde bulunmuş ancak oy çokluğuyla bu talep reddedilmişti.⁶⁴

Öğrencilerin yaşamış olduğu maaş mağduriyeti, 18 Ekim 1923 tarihli oturumda hükümet tarafından değerlendirilmişti. Milli Müdafaa Vekili Kazım (Özalp) Bey, Tıbbiye Mektebinin dördüncü ve beşinci sınıflarındaki öğrencilerinin yaşadığı mağduriyeti üstü kapalı olarak kabul eden bir açıklama yapmıştı. Bununla birlikte Kazım Bey, Mekteb-i Harbiye öğrencilerinin de maaş hususunda mağdur olduğunu açıklamıştı. Böylece 6 Ekim 1920 tarihinde kabul edilen kanun düzenlenerek; Askeri Tıbbiye dördüncü ve beşinci sınıf talebelerine altı yüz, Mekteb-i Tıbbiye talebesiyle Askeri Tıbbiye Mekteb-i birinci ikinci, üçüncü ve Askeri Baytar Mekteb-i birinci ve ikinci sınıfları ve Mekteb-i Bahriye'nin güverte çarkçı, inşaiye, deniz talebeleriyle kâtip talebesine dört yüz elli ve Mekteb-i Harbiye'nin ihtiyat zabıt namzetleri talebesine üç yüz, Mekteb-i İdadii Askeri talebesiyle Mekteb-i Bahriye idadi sınıflarına iki yüz, Bahriye gemici, makinacı ve mızıkacı çırak mektepleri talebesine yüz kuruş zam yapılması kabul edilmişti.⁶⁵

Hakkı Tarık, Askeri Tıbbiyedeki öğrencilerin mağduriyetini ele alarak Meclisin bu konuya eğilmesini sağlamıştı. Onun bu konudaki yaklaşımı sayesinde farklı okullarda aynı sorunları yaşayan öğrencilerinde mağduriyetleri Kazım Bey'in açıklamalarıyla ortadan kalkmıştı. Böylece Hakkı Tarık, öğrencilerin içinde bulunduğu zor koşulların biraz olsun iyileştirilmesinde öncü bir rol oynamıştı.

Öğrencileri ilgilendiren bir diğer konu da onların iâşe masraflarının nasıl karşılanacağı meselesiydi. Bu konu Darülfünun Emanetinin maaşlarının görüşüldüğü müzakerede ilk olarak Eskişehir Milletvekili Abdullah Azmi Efendi tarafından gündeme getirilmişti. Azmi Efendi, Darülfünun'da eğitim gören fakir öğrencilerin iâşe masrafları olduğunu belirtmiş ve verilecek on iki bin liranın öğrenciye yetmeyeceğini belirtmişti. Maarif Vekili

⁵⁸ TBMMZC, D. II, İ.S. I, C. II, (13 Eylül 1923), 84-98.

⁵⁹ Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, Ankara: C. III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1993, 357

⁶⁰ Kâzım Öztürk *Türk Parlamento Tarihi*, 281.

⁶¹ Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, C. II, 244.

⁶² İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi*, Ankara: C. II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 2001, 310-311.

⁶³ TBMMZC, D. II, İ.S. I, C. II, (19 Eylül 1923), 182.

⁶⁴ TBMMZC, D. II, İ.S. I, C. II, (3 Ekim 1923), 480.

⁶⁵ TBMMZC, D. II, İ.S. I, C. II, (18 Ekim 1923), 764-765.

Hamdullah Suphi Bey buna cevap olarak on iki bin liranın yeterli olduğunu savunamayacağını hatta kendisinin yirmi dört bin lira teklif ettiğini ancak tasarruflardan dolayı bu miktarın uygun görüldüğünü açıklamıştı. Daha açık bir ifade ile Hamdullah Suphi Bey, bütün fakir öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanamayacağını vurgulamıştı. Konu hakkında söz alan Hakkı Tarık miktara itiraz etmeyeceğini söylemiş ve farklı bir teklif sunmuştu. Buna göre o, verilecek olan miktarın yüksek tahsile ve liyakate uygun bir şekilde verilmesi düşüncesini ileri sürmüştü. Ayrıca paranın hangi öğrencilere verileceğinin ise sıkı bir sınav ile belirlenmesi gerektiğini savunmuştu.⁶⁶ Ancak bu konuda bir takrir vermediği için onun bu önerisi uygulamaya geçirilmemişti.

Hakkı Tarık, TBMM'de öğrencilerde olduğu gibi öğretmenler ile ilgili olarak yapılan düzenlemelerde de etkin bir şekilde yer almıştı. Bu düzenlemeler öğretmenlerin; maaş, görev tanımı, ceza ve ödül gibi hususları içermekteydi. Özellikle Orta Tedrisat Kanunu'nun 16. Maddesinde öğretmenlere ceza olarak "sınıf indirmek" şeklinde bir yaptırım olması Hakkı Tarık'ın itiraz ettiği ve düzeltilmesini istediği bir kısımdı. Burada sınıf indirmek ile kastedilen, mesleğini hakkıyla yapmayan muallimlerin ilk tedrisat mekteplerine kadroları indirilmek suretiyle görevlendirilmeleriydi. Ancak Hakkı Tarık ise ceza alan öğretmenin hangi sınıfa düşürüldüğünün açıkça belirtilmesi gerekliliğine işaret etmişti. Çünkü orta tedrisatta zaten bir derece farkı bulunmaktaydı. Ayrıca Hakkı Tarık, görevlerini başarıyla yerine getiren öğretmenlerin takdirname, maarif madalyası vb. gibi ödüller alması ile yine öğretmenlere kıdem tazminatı, müderris unvanlarının verilmesi şeklinde bir öneri sunmuştu. Bu görüşe Biga milletvekili Sami Rifat Bey itiraz etmiş ve Maliye Encümenliğinin kıdem tazminatına lüzum bulmadığını ifade etmişti. Bu sırada Konya milletvekili Naim Hazım Bey de Hakkı Tarık gibi öğretmenlerin ödüllendirilmesi yönünde bir takrir vermişti. Bu takrir üzerine Hakkı Tarık teklifini geri çekmiş ve N. Hazım Bey'in fikrine iştirak ettiğini belirtmişti. Böylece N. Hazım Bey'in öğretmenlerin ödüllendirilmesine yönelik verdiği takrir Meclis tarafından kabul edilmişti.⁶⁷

Öğretmenlerin cezalandırılması ve ödüllendirilmesi meseleleri hallolduktan sonra sıra maaşlarının ne olacağı konusuna gelmişti. Maaş konusu da tıpkı öğrencilerde olduğu gibi Hakkı Tarık tarafından Meclis gündemine getirilmişti. Öğretmen maaşlarının altı yüz kuruştan başladığını ve iki senede bir yüz kuruş zam aldıklarına dikkat çeken Hakkı Tarık, maaşların bin kuruştan başlaması gerektiğini ve iki senede bir yüz kuruş zam yapılmasını teklif etmişti. Bunun üzerine Maarif Encümeni'nin teklifi, başlangıç olarak sekiz yüz kuruş ve iki sene yüz kuruş zam şeklinde olmuştu. Dâhiliye Encümeni ise başlangıç olarak bin kuruş ve üç senede bir yüz kuruş zam almaları şeklinde bir teklif sunmuştu. Bunların ardından Maarif Encümeni adına söz alan Ruşen Eşref Bey, konuya dair genel bir değerlendirme yapmış ve sözlerinin arasında Hakkı Tarık'ın lüzumlu bir teklifte bulunduğunu belirterek onun teklifinin encümen tarafından olumlu karşılandığını söylemişti. Meclis başkanı ilk olarak Dâhiliye Encümeni'nin teklifini oylamaya sunduğu sırada Hakkı Tarık söz alarak bu teklife itiraz etmişti. Çünkü ona göre bu teklif kabul edilirse otuz sene öğretmenlik yapan bir kişi iki bin altı yüz kuruş maaş alacaktı. Bu da yetersiz bir miktardı. Bu yüzden yeni bir teklif yapan Hakkı Tarık, üç senede bir üç yüz kuruş zam yapılmasını önermişti. Bunun üzerine Maarif Encümeni adına tekrar söz alan Ruşen Eşref Bey, Hakkı Tarık'ın teklifini onayladıklarını belirtmişti. Konu hakkında gerçekleşen müzakerelerden sonra Hakkı Tarık zam konusundaki önceki tekliflerini biraz daha yumuşatmış ve üç senede iki yüz elli kuruş zam yapılmasını sunmuş olmasına rağmen teklifi kabul görmemişti. Sonuç olarak öğretmenlerin maaşları hakkında Dâhiliye Encümeninin vermiş olduğu aylık bin kuruş ve üç ayda bir iki yüz kuruş zam teklifi oy çokluğuyla kabul edilmişti.⁶⁸

Her ne kadar Hakkı Tarık'ın teklifi kabul edilmemiş olsa da öğretmenlerin maaşları ciddi bir şekilde iyileştirilmişti. Öğrencilerin ardından öğretmenlerin maaş sorunlarının çözülmesinde de öncü bir rol oynayarak eğitimin iki asli unsurunun mağduriyetini giderilmesini sağlamıştı. Bununla birlikte Hakkı Tarık ile Antalya milletvekili Ahmet Saki Beyler verdikleri takrirle, öğretmenlerin yaşadığı sorunların sadece maaş olmadığını belirterek açıkta kalan öğretmenleri de gündeme getirmişlerdi.⁶⁹ Bu durumu Fransızca öğretmenin beşinci sınıfta verdiği ders üzerinden örneklendiren Hakkı Tarık, alınan bir kararla bu dersin beşinci sınıftan kaldırılmasıyla yaşanan mağduriyetin altını çizmişti. Bu şekilde birçok öğretmen olduğunu belirten Hakkı Tarık, Orta Tedrisat Kanunu'na göre açıkta kalan öğretmenlere üç ay maaş verilmesinin zorunluluğuna dair bir

⁶⁶ TBMMZC, D. II, İ.S. II, C.XVIII, (21 Nisan 1925), 24-25.

⁶⁷ TBMMZC, D.II, İ.S.I, C.VII, (13 Mart 1924), 390-397. Kıdem tazminatı ile ilgili olarak 28. Maddede yer alan; "kıdem zamları her senenin mart ayının başında yapılır" kısmına Hakkı Tarık itiraz etmiştir. Onun itiraz etmesindeki gerekçe ise mevcut içinde buldukları ayın mart ortaları olması ve bu yüzden bu seneki zamlarında dâhil edilmesi olmuştur. Ancak onun bu teklifi, kabul edilmemiştir. TBMMZC, D.II, İ.S.I, C.VII, (13 Mart 1924), 403.

⁶⁸ TBMMZC, D. II, İ.S.II, C.XI (27 Aralık 1924), 257-261.

⁶⁹ TBMMZC, D.II, İ.S.III, C.XX (2 Aralık 1925), 2.

hatırlatmada bulunarak bu kanunun, ilk tedrisat için geçerli olmaması yüzünden mağduriyet oluştuğunu ve bu sorunun ortadan kaldırılmasını istemişti. Bu talebe karşı Meclis Başkanı, konunun oy çokluğuyla encümen tarafından inceleneceğini açıklamıştı.⁷⁰ Daha sonra Maarif Encümeni yaptığı düzenleme ile açıkta kalan ilk tedrisat mektepleri öğretmenlerine de ilk üç ay maaş verilmesini kabul etmişti.⁷¹

Encümende bahsi geçen konu hakkında düzeltme yapılacağı kabul edilmiş olsa da ilerleyen günlerde Dâhiliye Encümeni, meselenin bir de Memur Müşterek Encümeni'nde incelenmesine dair bir mazbata sunmuştu. Bunun gerekçesi ise öğretmenlerin de memur olarak değerlendirilmeleriydi. Bu teklife Hakkı Tarık sert bir şekilde karşı çıkmış ve buna gerek olmadığını belirtmişti. Çünkü bu kadar basit bir konunun tekrar başka bir encümende görüşülecek olması sürecin uzaması anlamına gelmekteydi. Antalya Milletvekili Rasih Bey'in açıkta kalan öğretmenlere verilecek maaş için "Tahsisat var mı?" sorusuna Hakkı Tarık, ortada haksızlık olduğunu bu durumda tahsisat meselesinin mi düşünüleceği yoksa bu haksızlık meselesinin mi düşünüleceği şeklinde bir cevap vermişti. Ancak yapılan oylamada meselenin encümen tarafından tekrar incelenmesi kabul edilmişti.⁷² 10 Şubat 1926'daki oturumda Memur Müşterek Encümeni'nde konunun incelendiği ve verilen takririn kabul edildiği belirtilmişti.⁷³

Öğretmen maaşları yıllar sonra tekrar 25 Mayıs 1933 tarihli oturumda Meclis gündemine yine Hakkı Tarık Us tarafından getirilmişti. Maarif Vekâleti bütçe görüşmeleri sırasında söz alan H. Tarık Us, ilkökul öğretmenlerine verilecek olan zamların vilayet bütçesinden çıkarıldığına dikkat çekmişti. O, bu zamların verilmesini kanuni bir emir olduğunu ve zamların öğretmenlere verilmesinin zorunluluk olduğunu hatırlatmıştı.⁷⁴ Bunun üzerine diğer milletvekilleri de eğitim alanında yaşanan sorunlara değinmiş ve son olarak Maarif Vekili Abidin Özmen cevap vermek için kürsüye gelmişti. Maarif Vekili öncelikle, ilk tedrisat eğitimi işinin vekâletin işi olmaktan çıkarılıp parti grubuna verildiğini hatırlatmıştı. Ardından parti grubunda bulunan mali işlerle ilgilenen komisyonun, ilk tedrisat öğretmenlerine verilecek zammın kaldırılması düşüncesinde birleştiğini söylemiş ve bunun da vilayetlere gönderildiğini belirtmişti. A. Özmen, parti grubundan bu şekilde bir karar gelince vilayettekilerin nasılsa gelecek sene de bu karar çıkar diyerek bu zammı vilayet bütçesinden çıkardıklarını açıklamıştı. Ancak Özmen, kanun olmadan bu zammın bütçeden çıkarılmasının doğru olmadığını ifade ederek Hakkı Tarık ile hukuki açıdan aynı noktada buluşmuştu. Son olarak ise meselenin çözülmesi için kanuni şartların sağlanması amacıyla çalışmalar yaptıklarını ve şartlar sağlandığında ilk tedrisat öğretmenlerine verilecek olan zammın kaldırılmasının hukuki bir zeminle sağlanacağını açıkça belirtmişti.⁷⁵

Görüldüğü üzere Hakkı Tarık, öğretmenlerin yaşamış olduğu veya yaşayacağını öngördüğü her türlü mağduriyetlerde sözünü sakınmadan müdahil olmuş ve sorunların onların lehine çözülmesi adına görevini ifa etmişti. O, bunu gerçekleştirirken kanundan sapmamış hatta öğretmenlerin hukuki haklarının savunucusu olmuştu. Özellikle açıkta kalan öğretmenlere maaş bağlanması hususunda gösterdiği özveri ve yine öğretmenlerin vilayet zamlarından yararlanmaları için savunduğu düşünceler onun eğitim meselesindeki hassasiyetinin anlaşılmasındaki somut delillerdi.

3.2. Mektepler Hakkındaki Faaliyetleri

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başlayan inkılap uygulamaları içerisinde 3 Mart 1924 tarihi önemli bir kırılma noktasıydı. Çünkü bu tarihte siyasi alanda yapılan inkılap olarak Hilafet Kurumu ilga edilmiş⁷⁶, eğitim inkılabı olarak bilinen Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmişti. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 2. Maddesindeki; "*Şeriye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâletine devir ve raptedilmiştir*"⁷⁷ kısmı doğrudan mektepleri ilgilendirmekteydi. Buna göre ülkedeki tüm eğitim kurumları Maarif Vekâletine devredilmişti. Ancak bir müddet sonra atıl durumda kalan medrese binaları ile ilgili bir sorunu Hakkı Tarık Meclis gündemine taşımıştı. Onun düşüncesine göre eski medrese binaları yenilenecek mektep binaları haline getirilmeliydi. Aslında Hakkı Tarık'ın bu meseleye eğilmesinin nedeni Antalya milletvekili

⁷⁰ TBMMZC, D.III, İ.S.III, C.XX (7 Aralık 1925), 53.

⁷¹ TBMMZC, "Açıkta Kalan Muallime ve Muallimlere Tam Maaş İtası Hakkında Antalya Mebusu Ahmet Saki ve Giresun Mebusu Hakkı Tarık Beylerin Kanun Teklifleri (2/196) ve Muvazene-i Maliye ve Maarif Encümenleri Mazbataları," D.II, İ.S.II, C.XI (7 Aralık 1925), 2

⁷² TBMMZC, D.II, İ.S.III, C.XXI (23 Ocak 1926), 231-233.

⁷³ TBMMZC, D.II, İ.S.III, C.XXII (10 Şubat 1926), 130-131.

⁷⁴ TBMMZC, D.V, İ.S.I, C.VIII (25 Mayıs 1935), 252.

⁷⁵ TBMMZC, D.V, İ.S.I, C.VIII (25 Mayıs 1935), 257-258.

⁷⁶ TBMMZC, D.II, İ.S.I, C.VII, (3 Mart 1924), 34.

⁷⁷ TBMMZC, D.II, İ.S.I, C.VII, (3 Mart 1924), 26.

Rasih Efendi'nin, kullanılmayan medrese binalarının ve arazilerinin satılmasını öne sürmüş olmasından kaynaklanmaktaydı.⁷⁸ İşte Hakkı Tarık da bu düşünceye karşı çıkararak konunun önemine dair şu sözleri sarf etmişti:

“Bir misal arz edeyim: Benim doğduğum memleket Yunanlılar tarafından baştanbaşa yakılmıştır. Burada on tane medrese vardı. Bittabi bunların da hepsi yanmıştır. Bugün hep arsa halindedir. Geçen sene memlekete gittiğim zaman orada yeni bir mektep yapmak için arsa bulamadıklarını gördüm ve eğer yeni bir mektep bina etmek kararını vermiş olsalardı ellerinde bu binayı vücuda getirmek için katiyen kuvve-i maliye yoktu. Hâlbuki orada bu medreseleri bina edenler, bu medreseleri vücuda getirenler necip bir maksat takip etmişlerdir ve bu memleketin çocukları okusun demişlerdir. Hâlbuki bugünkü o arsalar camisizdir bakımsızdır veyahut katiyen intifa edilmez bir halde durmaktadır. O halde memlekette bir tek mektep bina etmek için vesait kalmamıştır, kudret kalmamıştır, kuvvet kalmamıştır. Ne zamana kadar bu vaziyete karşı böyle lakayit kalacağız?”⁷⁹

Hakkı Tarık, geçmişte medrese olarak tahsis edilen binalar ile arsaların tekrar mektep haline getirilmesini istiyordu. Çünkü geçmişte o alana medrese açanların tek gayesinin eğitim olduğunu düşünmekteydi. O, bu meseleye verdiği önemi daha açık ifade etmek için sık sık “...tekrar rica ediyorum, mesele gayet mühimdir, acildir ve gayet tabiidir ve mantıklıdır, kaçınacak tereddüt edecek hiçbir nokta yoktur”⁸⁰ şeklinde cümleler kurarak Meclise seslenmişti.

Hakkı Tarık'ın sözleri ve konunun çözülmesi için vermiş olduğu taktir Saruhan Milletvekili Vasıf Bey ve Mentеше Milletvekili Yunus Nadi Bey tarafından da açıkça desteklendi. Hatta Yunus Nadi Bey'in, Vasıf ve Hakkı Tarık Beylerin tekliflerinin kabul edilmeyeceğine ihtimal vermem sözlerini sarf etmesi verdiği desteğin en önemli göstergesiydi. Ayrıca Yunus Nadi, medreselerin kaldırılmasından bir kesimin rahatsızlık duyduğunu ancak Cumhuriyet hükümetinin Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu çıkardığını, bu kanunda milletin okuma-yazma oranlarını artırdığını ifade etmişti. Konya milletvekili Musa Kazım Efendi ise Hakkı Tarık'ın taktirinden sahipsiz malların (medrese bina ve arazilerin) yağmalanması anlamı çıktığını ileri sürmüştü. Onun bu düşüncesi birçok milletvekilinden de destek görmüştü. Bunun üzerine tekrar söz almak isteyen Hakkı Tarık'a önce Bozok milletvekili Ahmet Hamdi Bey sonra Gaziantep milletvekili Hafız Şahin Bey karşı çıkararak tekrar aynı şeylerin konuşulmasına gerek olmadığını belirtmişlerdi. Bu karşı çıkışı “niyet okuma” olarak değerlendiren Hakkı Tarık, Musa Kazım Efendi'nin konuyu yanlış anladığını belirterek vermiş olduğu taktirden yağma anlamı çıkmayacağını altını çizmiş ve taktirini kısaca şu sözlerle açıklamıştı:

“Evkaf Müdüriyeti Umumiyesinin şu medreseler veya şu arsalar üzerinde haiz olduğu salahiyet, Maarif Vekâletine ve dolayısıyla Dâhiliye Vekâletine intikal etsin ve bu suretle bunlardan istifade edilsin ve bu salahiyet istimal olunabilsin diyorum.”⁸¹

Hakkı Tarık'ın da sözlerinde anlaşılacağı üzere onun bu taktiri vermesindeki temel neden atıl durumdaki binaların ve arazilerin eğitime kazandırılmasıydı. Nitekim Meclis'te onun bu düşüncesini haklı görmüş olacak ki teklifi oy çokluğuyla kabul edilmişti.⁸²

3.3. Darülfünun Meselesine Dair Görüşleri

Osmanlı Devleti'nde modern tarzda yükseköğretim müessesesi kurma düşüncesi 19. yüzyılın ortalarına doğru başlamıştı. Kurulması düşünülen eğitim kurumunun mevcut medreselerden farklı olacağı en açık göstergesi “dârü'l-fünûn” yani “fenler evi” isminin verilmesiydi.⁸³ 19. yüzyılın ortalarında açılması düşünülen bu eğitim kurumu birtakım nedenlerden dolayı ancak 20. yüzyılın başında faaliyetlerine başlayacaktı. II. Meşrutiyet öncesinde, “Hikmet ve Edebiyat”, “İlm-i Hukuk” ve Ulum-ı Tabiiye ve Riyaziye olmak üzere üç şubesi bulunan

⁷⁸ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.XIV, (2 Nisan 1925), 54.

⁷⁹ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.XIV, (6 Nisan 1925), 115.

⁸⁰ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.XIV, (6 Nisan 1925), 116. Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrasında medrese eğitimi illegal bir hale gelmiş ve kaçak olarak verilmişti. Bu kaçak medreseler genel olarak köylerde bulunurken, medrese olarak adlandırılacak herhangi bir bina da bulunmaktaydı. Bkz. Serar Şengül, *Bilgi, Toplum, İktidar: Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşmesi İle Karşılaşma Sürecinde Doğu Medreseleri*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, 109.

⁸¹ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.XIV, (6 Nisan 1925), 118-121.

⁸² TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.XIV, (6 Nisan 1925), 122.

⁸³ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Dârülfünun”, (DİA), İstanbul: C.8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, 521.

Darülfünun'un meşrutiyet sonrasında tıp ve hukuk alanlarının da dâhil olmasıyla beş şubeli bir eğitim kurumu haline gelmişti.⁸⁴

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Darülfünun'un bütçe meselesi önemli tartışmalara neden olmuştu. Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey, Darülfünun'un bütçesinin hala neden Meclise gelmediğini sorgulamıştı. Feridun Fikri Bey, hükümet bu bütçeyi kısa süre görüşüp itirazsız geçirmek derdinde midir? diyerek bir soru da yöneltmişti.⁸⁵ Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey ise Meclisin Darülfünun konusuna büyük önem verdiğini ve üzerinde hassasiyetle durduğunu belirttiikten sonra bütçenin Heyet-i Vekile'de olduğunu ve pazartesi günü görüşüleceğini açıklamıştı.⁸⁶ Bütçenin Meclis'te görüşülmeye başlanması üzerine ilk söz alan ise Hakkı Tarık olmuştu. Hakkı Tarık, bütçenin aleyhinde bulunmayacağını ancak paranın nereye harcanacağını bilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştu. Feridun Fikri Bey de tekrar söz alıp hala bütçenin gelmediğinden yakınmıştı. Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey ise bütçenin Meclise geldiğini ancak iş yükünden dolayı işlemlerinin akşam kadar biteceği cevabını vermişti.⁸⁷

Darülfünun bütçesinin Meclise gelmesi ile hem bütçe hakkında hem de Darülfünun hakkında ciddi tartışmalar yaşandığı görülmüştü. Bu tartışma konularından birini de Hakkı Tarık gündeme getirmişti. Buna göre Hakkı Tarık, Darülfünun'daki bir müderrisi⁸⁸ hedef alarak onun "*Darülfünun medreselerin yerine kaim olduğu*" sözlerini sarf etmesini eleştirmişti. Bunun yanı sıra Hakkı Tarık, aynı müderrisin Darülfünun'daki kürsülerin masraflı olması ve bu kurumun Maarif Vekâletine bağlanmasına dair görüşleri "haset" olarak tanımladığını, medreselerin bu haset yüzünden sona erdiğini ve Tanzimat ile meşrutiyetin bu yüzden iflas ettiği görüşünü savunduğuna dikkat çekmişti.⁸⁹ Hakkı Tarık sözlerini daha da sertleştirmiş ve başka bir müderrisin; "*...Darülfünunu tenkit edecek olanlar Darülfünunun bir müderrisini tenkit edecek kadar ilim sahibi olmalıdır...*" sözlerine şu karşılığı vermişti: "*...biz Darülfünunun kusurlarını görecektir kadar belki basiret, belki basar sahibi değiliz. Fakat Darülfünun'un kusurları o kadar büyüktür ki bu kusurlar bizim gözümüze girmektedir...*"⁹⁰

Darülfünun ile kusurları ifade etmeden önce Hakkı Tarık'ın Darülfünun'un medreselerin yerine kaim olduğu/oldurulduğu düşüncesini örneklerle açıklamıştı. Buna göre ilk ve orta mekteplerde tartışılan "kız-erkek birlikte okumalı mı?" tartışması hakkında Darülfünun Emmini açık bir cevap vermemişti. Hatta konu hakkında açık konuşması için gelen mektuba da cevap vermemişti. İşte bu yüzden Darülfünun'un medreselere benzediğini ifade eden Hakkı Tarık, bir diğer örnek olarak Darülfünun'un hazırladığı maarifi umumiye projesini göstermişti. Bu projede, ilk tedarikat eğitim süresi altı sene olarak belirtilirken projenin Ankara'ya gelmesiyle altı yerine beş yazıldığı görülmüştü. Hakkı Tarık da Darülfünun'un ihtisas ve ilim yeri olduğunu ve "*fikrinin eri*" olunması gerektiğini savunarak eleştirilerini yöneltmişti. Çünkü Ankara'da altı yerine beş yazıldığı fark edilmesine rağmen Darülfünun yetkilileri herhangi bir cevap vermemişti. Bu örnekle birlikte Hakkı Tarık, tekrar medrese benzetmesini yapmıştı. Hatta "*...beğenmediğimiz medreselerin yetiştirdiklerine bakacak olursak, görürüz ki, bugün hiçbir Darülfünun müderrisi o müderrislerin yerine gelemez...*" sözlerini de ifade ederek Darülfünun'a yönelik sözlerini sertleştirmişti.⁹¹ Bu eleştirilerle de yetinmeyen Hakkı Tarık, Darülfünun'a yönelik ciddi bir ithamda da bulunmuştu: "*...Darülfünun, bugün iddia eder ki: Türk Milletine fikri bir istikamet versin. Hâlbuki efendiler: Darülfünunun, Türk Milletinin tuttuğu fikri istikameti göstermek, takip etmek hususunda bile her halde aciz eseri göstermektedir.*"⁹²

Hakkı Tarık'ın Darülfünun Eminine yönelik sert sözleri, başta Vasıf Bey olmak üzere birçok milletvekilinin tepkisini çekmiştir. Vasıf Bey, Darülfünun'un ilmi seviyesinin bir müderris ile ölçülemeyeceğine vurgu yaparak Hakkı Tarık'ın sözlerine iştirak edemeyeceğini söylemiştir. Ergani Milletvekili Kazım Vehbi Bey ise Darülfünun Emmini'nin basında çıkan beyanatı hakkında Hakkı Tarık'a kendisinin bilgi verdiğini ancak Hakkı Tarık tarafından isminin açıklanmasını doğru bulmadığını ifade etmiştir.⁹³ Hakkı Tarık ise amacının Darülfünun'a saldırmak

⁸⁴ Kenan Olgun, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Bir Eğitim Olarak Darülfünun (1908-1912)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 2, 2002, 186-188.

⁸⁵ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.XVI, (26 Mart 1925), 239.

⁸⁶ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.XVI, (26 Mart 1925), 251.

⁸⁷ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.XVI, (30 Mart 1925), 272.

⁸⁸ Çalışma esnasında zikredilen müderrisin ismi tespit edilememiştir.

⁸⁹ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.XVIII, (20 Nisan 1925), 258.

⁹⁰ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.XVIII, (20 Nisan 1925), 259.

⁹¹ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.XVIII, (20 Nisan 1925), 264-265.

⁹² TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.XVIII, (20 Nisan 1925), 265-266.

⁹³ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.XVIII, (20 Nisan 1925), 269-273.

olmadığını ve bu kurumda bulunan öğrencilerden birçoğunun kendi çocuğu (yetiştirdiği) olduğunu belirtmek durumunda kalmıştır. Sözlerinin devamında kurumu yıkmak, ilga etmek gibi fikrinin bulunmadığını, Darülfünun'un iyi taraflarının da olduğunu belirtmiş ancak bu iyi ve kötü taraflarından hangisinin baskın geleceğini öngörerek buna göre görüş bildirdiğini belirtmiştir.⁹⁴

Görüldüğü üzere Hakkı Tarık, Darülfünun'a yönelik eleştirilerini bir müderris üzerinden dile getirmiştir. Ancak Vasıf Bey'in de değindiği gibi bir şahıs üzerinden Darülfünun'un töhmet altında bırakılması doğru değildir. Çünkü bu benzetme, şahısların yanlışları/hataları üzerinden yapılmaktadır. Oysa medreselerde tıpkı Darülfünun gibi bir eğitim kurumuydu ve bu iki yapının birbirine benzetilmesi ancak kurumlar üzerinden gerçekleşmelidir. Ayrıca Hakkı Tarık'ın Darülfünun ile medreseler arasında kurduğu benzerlikler kısmen doğru olsa da bunu kurumun tamamına atfetmek doğru olmayacaktır.

3.4. Yeni Harflerle İlgili Görüşleri

Yukarıda belirtildiği gibi Milli Mücadele'nin devam ettiği günlerde Maarif Kongresi düzenlenmiş ve Mustafa Kemal Paşa yeni dönem için eğitim amaçlarını açıklamıştı. Bu yeni dönemde eğitimin önemli bir yer tutacağına bir işaret anlamı taşımaktaydı. Hüseyin Cahit Yalçın da bu şekilde düşünmüş olacak ki Mustafa Kemal Paşa'ya "neden Latin yazısını almıyoruz" sorusunu sormuştu. Mustafa Kemal Paşa ise bu sorunun zamansız olduğunu ve yeni bir yazıya geçmenin zamanının gelmediği karşılığını vermişti.⁹⁵ Ancak yeni yazı meselesi gündemden düşmemektedir. Nitekim 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde işçi delegelerinden İzmirli Nazım ve iki arkadaşının Latin harflerinin kabulü ile ilgili verilen önergeyi Kazım Karabekir Paşa, İslam Birliği'ni bozacak gerekçesi ile reddetmişti.⁹⁶ Konu hakkında basına da bir demeç veren Karabekir, yeni harflerin alınmasına karşı çıkmıştı.⁹⁷ Bu demece Kılıçzade Hakkı karşı çıkmış ve Kazım Karabekir'in yeni harflerin alınmaması için öne sürdüğü düşüncesini eleştirmişti.⁹⁸ *Vakit* başyazarı Asım Us ise Arap harfleri ile Latin harflerinin kullanılmasının bir arada olması gerektiğini savunmuştu. Ona göre Latin harflerinin kullanımının fayda getirip getirmediği zamanla görülecekti.⁹⁹ Böylece mesele kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştı. Konunun Meclise taşınması ise 24 Şubat 1924 tarihli oturumda söz alan Şükrü Saraçoğlu ile gerçekleşmişti. Ş. Saraçoğlu konu hakkında Arap harflerinin zorluğuna değinirken tarihten de örnekler vererek tavrını ortaya koymuştu.¹⁰⁰

Yeni harf meselesi Ş. Saraçoğlu'nun sözleriyle Meclisin gündemine girmişti. Nitekim 1925 yılında eğitim meselelerin görüşüldüğü Meclis oturumunda konunun Latin harflerine gelmesi üzerine Hakkı Tarık söz almış ve yeni harflere dair düşüncesini ilk kez ve açıkça ortaya koymuştu. Ona göre Türkçeyi doğru okumak için Latin harflerine ihtiyaç yoktu. Latin harflerinin tercih edilmesinde birçok gerekçeler sayılabildi ancak Arap harfleri Türkçeyi doğru okutmuyor diyerek yeni harflerin alınmasının savunulması doğru değildi. Hakkı Tarık, harf meselenin bir problem haline gelme nedenini geçmişte mevcut Arap harflerinin tashih edilmesi gereken yerlerinin düzeltilmemesinde görmekteydi. Eğer o dönem mevcut harfler düzeltilmiş olsaydı, mekteplerde Arap harfleriyle eğitim gören bugünkü nesil bu sorunları yaşamayacaktı. Hakkı Tarık, Latin harfleri meselesindeki görüşlerini açıklarken *tecrübeli bir Türkçe öğretmeni* olarak düşüncelerini açıkladığını da eklemeyi ihmal etmemişti.¹⁰¹

1928 yılının son aylarında Türkiye'de Latin harflerine geçileceği kesinleşmişti. Hakkı Tarık da doğrudan yeni harflerle ilgili olmasa da basında bu inkılapları destekleyecek bir yazı yazmıştı. Buna göre o, Gazi neslini fedakâr, vatanperver olarak nitelmiş ve bu kuşağın amacının da gelecek nesillere huzurlu bir ülke bırakmak olduğunu belirtmişti. Ayrıca gelecek nesillerin, Gazi neslinin fedakârlıklarını bilmemeleri halinde yazıklar olsun demeyi de ihmal etmemişti.¹⁰² Bunun yanı sıra yeni harflere geçildiğinde gazetelerin yaşayacağı sorunları da gündeme

⁹⁴ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.XVIII, (20 Nisan 1925), 266-267.

⁹⁵ Falih Rıfki, "Yeni Yazı", *Türk Dili Dergisi*, Ankara: C. II, S. 23, 1953, 718.

⁹⁶ Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, 1989, 267. Ayrıca bkz. M. Şakir Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1973, 42-43.

⁹⁷ "Latin Harflerini Kabul Edemeyiz", *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Mart 1923, 2.

⁹⁸ Kılıçzade Hakkı, "İzmir İktisat Kongresinde Harfler Meselesi", *İçtihat*, S.155, 1 Temmuz 1923, 4196-4199.

⁹⁹ Mehmet Asım, "Latin Hurufu", *Vakit*, 7 Mart 1924, 1.

¹⁰⁰ TBMMZC, D.II, İ.S. I, C.VI, (25 Şubat 1924), 336.

¹⁰¹ TBMMZC, D.II, İ.S. II, C.XIV, (26 Şubat 1925), 382.

¹⁰² Hakkı Tarık, *Akşam*, 1 Ekim 1928, 1.

getirmekten çekinmemiş ve gazetelere maddi destek sağlanması için kanun teklifinde bulunmuştu. Bu teklif, bütçe encümeni tarafından birtakım düzeltmelerle kabul edilmiş ve gazetelere prim verilmesi kanunlaşmıştı.¹⁰³

4. Hakkı Tarık Us'un Hukuki Meselelere Dair Meclis'teki Faaliyetleri

4.1. Teşkilat-ı Esasiye Düzenlemelerindeki Görüşleri

Cumhuriyetin ilanı ve hilafetin kaldırılmasından sonra art arda başlayan inkılaplar, ilk olarak genellikle eğitim ve hukuk alanlarında gerçekleşmişti. Bu süreçte eğitimci ve hukukçu kimliği ile Meclis'te yer alan Hakkı Tarık, ilgili konularda görüşlerini ifade etmekten çekinmemişti. Özellikle 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ilgili düzenlemelerin yapıldığı oturumlarda hukukçu kimliğinin de etkisiyle her kanunu ayrıntılarıyla incelemişti. Hatta bundan dolayı ciddi tartışmaların içerisinde yer almıştı.

Hakkı Tarık, Anayasa düzenlemelerinin gerçekleştiği 16 Mart 1924 tarihli oturumda birinci maddede yer alan "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir." ibaresine ilk itiraz eden kişi olmuştu. Çünkü ona göre, devlet Cumhuriyet ile açıklanamazdı. Doğrusu: "Türkiye Devletinin hükümet şekli Cumhuriyet'tir." olmalı idi. Onun bu çıkışına, Mersin milletvekili Niyazi Bey devletin şeklinin Cumhuriyet olamayacağını, hükümet şeklinin Cumhuriyet olacağını belirterek destek çıkmış ve hatta Türkiye yerine Türk denilmesinin daha uygun olacağını savunmuştu. Zonguldak milletvekili Tunalı Hilmi Bey ise ilgili konuda, "Türkiye Devleti bir Halk Cumhuriyeti'dir" şeklinde düzeltme isteğinde bulunmuştu. Böylece üç milletvekilinin teklifi oya sunulmuştu. İlk olarak Tunalı Hilmi Bey'in teklifi kabul edilmemiş, ardından Hakkı Tarık'ın teklifi oya sunulacakken, kendisi söz alarak Niyazi Bey'in teklifine iştirak ettiğini belirterek takririni geri çekmiş ve Türk adının vurgulanmasında hemfikir olmuştu. Ancak Kanun-ı Esasi Encümeni adına söz alan Celal Nuri Bey, Niyazi ve Hakkı Tarık Beylerin tekliflerinin kabul edilmediğini buna gerekçe olarak, Cumhuriyet'in yalnız hükümet şekli olmaması ve devlet kavramı olarak da tanımlanabileceğini göstermişti. Tüm tartışmaların sonucunda birinci madde ilk hali ile kabul edilmişti.¹⁰⁴

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında Meclis'te görüş beyan eden Hakkı Tarık, o günlerde gazetesi *Vakit*'te de bu konuya değinmişti. Bu yazısında münakaşa edilen konunun; "Meclis üzerindeki millet hâkimiyeti" düşüncesi olduğuna dikkat çekmişti. Bu yüzden son sözü milletin kendisine bırakmaktan çekinilmemesi gerektiğini ifade etmişti. Hakkı Tarık, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu düzenlemeleri esnasında tartışılan "iki Meclis" sistemi hakkında da tespitlerde bulunmuş ve son söz olarak; *"unutulmamalıdır ki hükümet dediğimiz heyet haddizatında Meclis'teki en küçük ekseriyetten daha küçük bir ekalliyettir"* demişti.¹⁰⁵

Görüldüğü üzere Hakkı Tarık, milletin Meclis üzerindeki hâkimiyetine önem vermektedir. Özellikle yazısında son söz olarak hükümetin Meclis içerisindeki küçük bir grup olduğuna dair cümlesi, Meclisin üstünlüğünü dolayısıyla milletin hükümet üzerindeki egemenliğine olan inancının bir göstergesidir.

Hukukçu olmasından dolayı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tartışmalarında etkin bir rol üstlenen Hakkı Tarık, bahsi geçen kanunun düzenlemelerindeki 31. Madde ile ilgili bir yanlısın önüne geçmek istemişti. Bu maddeye göre cumhurbaşkanı, Meclis tarafından yedi yıl süreyle ve tekrar seçilebilirdi. Ancak burada bir sorun vardı. Nitekim Karesi milletvekili Ahmet Süreyya Bey de milletvekilleri seçimlerinin dört yıl, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ise yedi yıl olmasının sorun teşkil ettiğini belirtmişti. Hakkı Tarık ise o sırada görüşülen 31. Madde yerine 32. Maddeye değinmiş ve bu maddede milletvekili olan ya da olma hakkına sahip her kişinin cumhurbaşkanı olacağını ifade eden hususa dikkat çekmişti. Hatta cumhurbaşkanı olabilmek için milletvekili veya şartları uyan sade vatandaş olma hususunun açığa kavuşturulmasını istemişti. Bunu söylerken Cumhurbaşkanı olacak kişinin sadece milletvekilleri arasından olması gerektiğinin de altını çizmişti. Ayrıca Hakkı Tarık, bu teklifinin kabul edilmesi halinde cumhurbaşkanının seçim süresi meselesinin kendiliğinden hallolacağını söylemişti. Ancak onun 31 ve 32'nci maddeleri birleştirme teklifi mahkeme başkanı tarafından reddedilmişti. Çünkü henüz 32. Madde müzakere edilmeden 31. Madde ile birleştirilmesinin istenmesi Meclis işleyişine uygun değildi.¹⁰⁶

¹⁰³ TBMMZC, "Giresun Mebusu Hakkı Tarık Beyin, Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkındaki kanunun meriyeti tarihinde intişar eden Türkçe matbuata prim verilmesine dair 2/104 numaralı kanun teklifi ve Bütçe Encümeni mazbatası," D.III, İ.S.II, C.XII (2 Haziran 1929), 2.

¹⁰⁴ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.VII, (16 Mart 1924), 532-535.

¹⁰⁵ Hakkı Tarık, "Bir Meclis Kani'dir", *Vakit*, 12 Mart 1924, 1.

¹⁰⁶ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.VIII, (30 Mart 1924), 106-107.

Cumhurbaşkanı'nın nasıl seçileceği meselesi Meclis gündemini oldukça meşgul etmişti. Bu tartışmalar esnasında Eskişehir Milletvekili Abdullah Azmi Efendi, cumhurbaşkanı olacak kişinin milletvekili olması şartının kaldırılmasını istemişti. Buna gerekçe olarak, "...milletin her bir ferdinin en yüksek makama geleceğini tasavvur ederek hareket etmeliyiz ve böyle hareket edersek o milletin efradı yükselir"¹⁰⁷ demişti. Onun bu görüşü Hakkı Tarık'ın düşüncesi ile örtüşmüyordu. Bu sırada Hakkı Tarık'ın daha önce sunduğu maddeleri birleştirilme teklifi 32. Maddenin müzakereye açılması ile kabul edilmişti. Böylece 33. Madde 32. Madde haline gelmiş ve cumhurbaşkanı olacak kişinin sadece milletvekilleri arasından seçilmesi kararlaştırılmıştı.¹⁰⁸

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu düzenlemelerinde 40. Madde de en az cumhurbaşkanı seçimleri kadar müzakere edilmiş ve tartışılmıştı. Çünkü bu madde Eskişehir milletvekili Arif Bey'in ifadesi ile "memleket için hayati bir mesele" idi.¹⁰⁹ Bu maddeye göre karacı, havacı ve denizci bütün silahlı kuvvetlerin başkomutanlık yetkisi cumhurbaşkanındaydı.¹¹⁰ İki gün boyunca tartışılan bu mesele hakkında Hakkı Tarık da bir tavrı vermişti. Hakkı Tarık'ın düşüncesi, barış zamanında ordunun emir ve kumandasının başvekilin önerisiyle cumhurbaşkanının tasdiğiyle Genelkurmay Başkanlığı'nda olmasıydı. Savaş zamanında ise bu yetki, başbakanlık görevlendirmesi ile İcra Vekilleri Heyetine seçilecek olan ve cumhurbaşkanı tarafından tasdiklenecek bir kişinin uhdesine verilecek ve buradaki keyfiyette Meclise arz edilecekti.¹¹¹ Ancak Meclis, bu maddede düzeltme yapmayı Hakkı Tarık'ın değil Kütahta Milletvekili Recep Bey'in teklifine göre yapmıştı. Recep Bey, barış zamanı bu yetkinin cumhurbaşkanını temsilen Genelkurmay Başkanlığı'nda olmasını ve savaş zamanında ise İcra Vekilleri Heyeti'nin görevlendirmesi üzerine cumhurbaşkanı tarafından atanan kişiye verilmesini teklif etmişti.¹¹²

Hakkı Tarık'ın teklifinden anlaşılan şu ki Cumhurbaşkanı hem barış hem de savaş zamanında başkumandanlık yetkisinin kime verileceğini sadece kendi başına karar vermemeliydi. Bu yetkinin kime verileceğinin belirlenmesinde Başvekil, Genelkurmay Başkanlığı ve İcra Vekilleri Heyeti de etkin bir role sahip olmalıydı. Ancak Meclisteki çoğunluk onun gibi düşünmemiş ve başkumandanlık yetkisinin verilmesinde cumhurbaşkanının neredeyse tek yetkili olmasını kabul etmişti. Meclisin bu yönde karar almasının en başta gelen nedeni Milli Mücadele'de başkumandanlık yetkisinin Mustafa Kemal Paşa tarafından kullanılması ve bu mücadelenin sonucunda zaferin kazanılmış olmasıydı. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa olduğuna göre ve daha önce de layığıyla bu yetkiyi kullandığına göre olası bir savaş durumunda karar mercii o olmalıydı. Hakkı Tarık da çoğunluktan çok da farklı düşünmüyordu. Ancak o, ülke için hayati bir nitelikte olan bu yetkinin, devletin farklı yapılarının süzgecinden geçirilerek ve bu süreçte Meclisinde etkin olarak bir ortak karar alınması neticesinde verilmesini istemekteydi.

20 Nisan 1924 tarihindeki Meclis oturumunda anayasa düzenlemelerine devam edilmişti. Bu oturumda Hakkı Tarık'ın her maddeyi ayrıntılı bir şekilde incelediği ve kendince belirsizlik gördüğü kısımlara sürekli müdahale ettiği görülmüştü. İlk olarak postalandaki evrak ve mektupların izinsiz açılmayacağına dair ilgili maddeye Hakkı Tarık, "telgraf ve telefonla bildirilen bilgilerinde" dâhil edilmesini istemiş ve bu istek Meclis tarafından da kabul edilmişti. İkinci olarak Hakkı Tarık'ın müdahale ettiği diğer madde 86. madde idi. Bu maddenin içeriği kısaca; harp durumu ihtimalinde, isyan durumunda ve Cumhuriyet aleyhinde bir girişim olduğunda İcra Vekilleri Heyeti sıkıyönetim ilan edebilir ve bu Meclisin tasdiğine arz olunabilir şeklindeydi. Eğer Meclis açık değilse gerçekleşecek olan toplantı ile bu konuyu görüşebilirdi. Hakkı Tarık'ın burada itiraz ettiği husus, eğer sıkıyönetim kararı alındığında Meclis açık değilse "derhal" Meclisin toplantıya davet edilmesi açıkça belirtilmeliydi. Konu hakkında yapılan tartışmalar üzerine Meclis başkanı meseleyi encümene havale etmişti.¹¹³ Bunların dışında Hakkı Tarık, 87. madde de yer alan ilk eğitimin bütün Türkler için mecburi ve ücretsiz olması kısmına "devlet mekteplerinde" ibaresinin eklenmesini istemişti. Çünkü ona göre burada özel okullar açıldığı takdirde bütün Türkleri ücretsiz okutmak gibi bir anlam çıkmaktaydı ve buna hakları yoktu. Bu görüşüne Gelibolu Milletvekili Celal Nuri Bey itiraz etmiş ve ilkokulların devlet okulu olmadığı karşılığını vermişti. Yapılan oylamada Celal Bey'in bu görüşü Meclis tarafından kabul edilmiş ve Hakkı Tarık'ın talebi reddedilmişti.¹¹⁴

¹⁰⁷ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.VIII, (16 Mart 1924), 112.

¹⁰⁸ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.VIII, (16 Mart 1924), 112.

¹⁰⁹ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.VIII, (6 Nisan 1924), 336.

¹¹⁰ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.VIII, (6 Nisan 1924), 336.

¹¹¹ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.VIII, (7 Nisan 1924), 384.

¹¹² TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.VIII, (7 Nisan 1924), 384.

¹¹³ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.VIII/I, (20 Nisan 1924), 905-908.

¹¹⁴ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.VIII/I, (20 Nisan 1924), 908.

20 Nisan'daki oturumda uzun müzakerelere neden olan diğer bir konu da 102. Madde olan ve Anayasa'daki birinci maddenin (devletin şekli cumhuriyet) değiştirilmesinin ya da düzeltilmesinin teklif edilememesi meselesiydi. Konu üzerine ilk söz alan Bozok Milletvekili Ahmet Hamdi Bey, 102. Maddeyi savunmakla beraber maddeye bazı eklemeler yapılmasını istemişti. Ona göre; ikinci, üçüncü, dördüncü şeklinde giderek dokuzuncu maddeye kadar "Değiştirilmesi ya da düzeltilmesi teklif edilemez" ifadesi eklenmeliydi. Hakkı Tarık da Ahmet Hamdi Bey'in teklifine iştirak ettiğini söylemiş; ancak dokuzuncu maddeye kadar bu koruyuculuğu sürdürmeyi doğru bulmamıştı. Bunun yerine mühim bir madde belirlenerek "Değiştirilmesi ve düzenlenmesi teklif edilemez" ifadesi kullanılabilirdi. Ayrıca bu mühim maddenin yanına TBMM'nin görevleri de eklenerek aynı koruyuculuğun dokuzuncu maddeye kadar uzatılmadan sağlanabileceğini belirtmişti. Ancak ne Ahmet Hamdi Bey'in ne de Hakkı Tarık'ın takrirleri kabul edilmişti. Böylece madde ilk haliyle Meclis tarafından kabul edilmişti.¹¹⁵

4.2. Hukuku İlgilendiren Diğer Konular Hakkındaki Görüşleri

28 Ocak 1928 tarihinde görüşülen Memur Kanunu'nun 3. maddesi üzerine Mecliste ortam gerilmişti. Buna neden olan konu ise encümenliğin kanun çerçevesindeki yetkileriydi. Konu hakkında ilk söz alan Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey, hükümetin altı aydan fazla ceza alan memurların görevlerine son verilmesini istediğini, bu süreden az ceza alanların ise ne olacağı hakkında Dâhiliye ve Adliye Encümenlerinin tefsir etmesini talep etmişti. Sözlerinin devamında, encümenin verilen teklifi kanun ve tefsir yapmaya yetkili olmadığını altını çizmişti. Gümüşhane Milletvekili Hasan Fehmi Bey'e göre bu görüş, encümenin yetkilerinin daraltılması ve görevlerini yapamamaları anlamı taşımaktaydı. Süleyman Sırrı Bey ile benzer düşünceleri paylaşan Burdur Milletvekili Mustafa Şeref Bey konunun hukuki boyutuna dikkat çekmiş ve üstü kapalı encümen üyelerinin kanun çerçevesindeki haklarının dışına çıkmaması uyarısında bulunmuştu. Çünkü Mustafa Şerif Bey'e göre mesele, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu doğrudan ilgilendirmektedir. O, bu kanunun 15. maddesinin açık olduğuna dikkat çekerek kanun teklif etme hakkının Meclis azasında ve İcra Vekilleri Heyeti'nde olduğunun altını çizmişti. Tartışmaya katılan Celal Nuri Bey bu tür meselelerin encümenin işleri dâhilinde olduğunu savunurken, Erzurum Milletvekili Aziz Bey ise bu hakların alınması durumunda encümenin hiçbir zaman fikirlerini ifade edemeyeceklerini belirtmişti.¹¹⁶

Görüldüğü üzere milletvekilleri encümenliğin kanun çerçevesindeki yetkileri hakkında ikiye bölünmüşlerdi. Bu tartışmalara dâhil olanlardan birisi de Anayasa komisyonunda çalışan ve bu komisyonun sözcülüğünü yapan Hakkı Tarık'tı.¹¹⁷ Ona göre encümenin onayı alınmadıkça tefsir hakkında hüküm verilemezdi. Ancak bu sözlerine Meclisten tepki gelince sözlerini tekrar açıklama gereği duymuş ve meselenin hukuk ile ilgili olduğunu bu yüzden Teşkilat-ı Esasiye Encümenliğince incelenmesi gerektiğinin önemini vurgulamıştı. Hakkı Tarık'ın bu görüşüne de çoğunluk tarafından tekrar olumsuz bir tavır alınınca Teşkilat-ı Esasiye Encümeni'nde aza olduğunu ve burada aynı zamanda mazbata muharriri olduğunu hatırlatma gereği duymuştu. Ayrıca "...*Teşkilat-ı Esasiye Kanununun hükümleri karşısında hepimiz hürmetkâr olmak mecburiyetindeyiz*" şeklinde bir çıkış yapmaktan da geri durmamıştı. Hakkı Tarık'ın sözleri bunlarla sınırlı kalmamış, Teşkilat-ı Esasiye Kanununun bir maddesini savunma gayreti gösterdiği için takdir de beklediğini açıkça ifade etmişti.¹¹⁸ Tüm tartışmaların sonunda kararların encümenler tarafından tetkik edilmesine dair Hakkı Tarık ve üç arkadaşının verdiği takrir Meclis tarafından kabul edilmemişti.¹¹⁹

Hakkı Tarık'ın Meclis oturumlarında en fazla karşı karşıya geldiği milletvekillerinden birisi Ahmet Ağaoğlu olmuştu. 3 Haziran 1930 tarihli oturumda bu ikilinin üzerinde uzlaşmadığı konu, milletvekillerinin aynı zamanda memur olup olamayacağını görüşüldüğü 23. madde ile ilgiliydi. Bu madde, yirmi sene hizmet eden memurların emekli maaşı alacaklarını, memur olup milletvekilliği yapanların ise milletvekillik süreleri fiili hizmet sayılmasını içermekteydi.¹²⁰

Hakkı Tarık'a göre, milletvekilliği ile memurluğun birleştirilemeyeceği Teşkilat-ı Esasiye 'de yazılıydı. Ancak onun bu görüşü memurların milletvekili olmasını engelleyen bir görüş değildi. Aksine o, hayal ettiği Meclis'i; memurların, öğretmenlerin, darülfünun hocalarının seçilerek yer almaları şeklinde tanımlamaktaydı. Bu bağlamda Hakkı Tarık, milletvekili seçilen memurun bir başka seçimde milletvekili olamaması durumunda

¹¹⁵ TBMMZC, D.II, İ.S.II, C.VIII/I, (20 Nisan 1924), 921-923.

¹¹⁶ TBMMZC, D.III İ.S.I, C.II, (28 Ocak 1928), 107-110.

¹¹⁷ Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, Ankara: C.III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1995, 281.

¹¹⁸ TBMMZC, D.III İ.S.I, C.II, (28 Ocak 1928), 111-117.

¹¹⁹ TBMMZC, D.III İ.S.I, C.II, (28 Ocak 1928), 117.

¹²⁰ TBMMZC, D.III İ.S.III, C.XX, (3 Haziran 1930), 31.

yaşayacağı ekonomik dar boğaza dikkat çekmek istemişti. Çünkü ona göre, bu memurun çocukları vardı ve tekrar milletvekili seçilememeleri halinde geçim sıkıntısı ile yüzleşmiş olacaktı. Böylece aslî görevleri olan denetleme işlevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getiremeyeceklerdi. Çözüm olarak ise Hakkı Tarık, tekrar seçilemeyen milletvekillerinin, geçmişteki haklarının kaybolmamasının sağlanmasını önermişti. Bu sağlandığı takdirde seçilip seçilmemeyi düşünmeyecekler ve aslî işlevlerini tam anlamıyla yerine getireceklerdi.¹²¹ Hakkı Tarık, hem memurların aynı anda milletvekilleri olmayacaklarını kanuna dayanarak açıklamış hem de milletvekili olurken görevlerinden istifa eden memurların geleceğe yönelik haklarının kaybolmamasına ayrı bir önem verdiğini Meclis'e hissettirmişti.

Ahmet Ağaoğlu ise sözlerine Hakkı Tarık'ı çok sevdiğini söyleyerek başlamıştı. Bunun ardından milletin, milletvekili olmaya layık gördüğü kişilerin, "Benim çocuğum ne olacak?" ya da "Dört sene sonra ne olacağım?" gibi sözleri söylemesinin hiçbir kıymetinin olmadığını ifade etmişti. Ayrıca Ağaoğlu, milletvekilliğine adaylığını koyan kişilerin tüm şartları bilerek bu görevi kabul ettiğini ve bu kişilerin, zorla milletvekili yapılmadığına dikkat çekmişti. Çünkü ona göre, milletvekilliği çok şerefli bir görevdi. Böyle şerefli göreve gelenlerin ve üstelik memurluktan istifa edeceklerini bilerek bu görevi üstlenenlerin gelecek kaygısına düşmesine şiddetle karşı çıkmıştı.¹²²

Bu sözler üzerine tekrar söz alan Hakkı Tarık, Ahmet Ağaoğlu'nu tatmin edemediği için üzgün olduğunu ancak kendisinin de onun sözlerinden tatmin olmadığını belirtmişti. Ağaoğlu'na tekrar Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilgili maddesini hatırlatmış (Hükümet memuriyeti ile mebusluk uhdede birleşmez) ve milletvekilliği emekli maaşının, bu kişilere verilmesi gerekliliğinin altını çizmişti. Çünkü ona göre, gelecekte açıkta kalacağım endişesi taşıyan milletvekilinin, denetim görevi soru işaretine neden olmaktaydı. Oysa bir daha seçilemeyecek dahi olsa, bir milletvekilinin gelecekte emekli maaşını alacak olması, bu endişeyi giderecek ve böylece milletvekilliği görevini gelecek kaygısından uzak bir şekilde kararlılıkla gerçekleştirecekti.¹²³

Anlaşıldığı üzere Hakkı Tarık ile Ahmet Ağaoğlu, milletvekili olabilmek için memuriyetten istifa edilmesi konusunda hemfikirdi. Onların ayrı düşmesinin nedeni, Hakkı Tarık'ın meseleye öznel, Ahmet Ağaoğlu'nun ise nesnel bir yaklaşım göstermesiydi. Daha açık ifade ile Hakkı Tarık konu hakkında gerçekçi bir tutum sergilerken Ahmet Ağaoğlu ise daha duygusal bir yaklaşımla meseleyi açıklamaya çalışmıştı. Tüm bu tartışmaların ardından Ahmet Ağaoğlu bir taktir vermiş ve memurken milletvekili olanların bu sürelerinin fiili hizmet olarak kabul edilmesinin 23. maddeden kaldırılmasını talep etmişti. Onun bu talebi oy çokluğuyla kabul edilmişti.¹²⁴ Böylece ikisi arasındaki tartışma, Ağaoğlu'nun lehine çözümlenmişti.

Hakkı Tarık'ın üzerinde görüşlerini beyan ettiği bir diğer konu, 21 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen Soyadı Kanunu ile ilgilidir. Bu kanunun hayata geçtiği oturumda Hakkı Tarık'ın 3 ve 6. maddelere itiraz ettiği görülmüştü. 3. maddede yer alan; rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ile genel ahlaka uygun olmayan ya da iğrenç ve gülünç olan soyadları kullanılamaz ibaresi onun tepkisini çekmişti. Çünkü ona göre maddenin içeriği açık değildi. Rütbe hususu, "Bugüne kadar yer almış şu gibi rütbe isimleri kullanılamaz." şeklinde ifade edilmeliydi. Bununla birlikte Hakkı Tarık, iğrenç ve gülünç adların kullanılmamasının yasaklanmasına da karşı çıkmıştı.¹²⁵ Bu durumu örnekle izah etmeye çalışarak şu ifadeleri kullanmıştı:

"...sonra iğrenç, gülünç adlar kullanılmayacaktır deniyor. Mesela Yılcıoğlu, iğrenç sayılabilir. Çifte kafa, bir nokta-i nazardan gülünçtür. Fakat o adam, memleketinde o isimle taarüf etmiştir, herkes onunla tanır... Sonra, bu iğrenç fakat gülünç tabirine, eğer o adam buna tahammül ediyorsa kim karışabilir?"¹²⁶

Hakkı Tarık, 3. maddeye yönelik itirazlarını haklı nedenlere dayandırmıştı. Zira bahsi geçen madde de yer alan ifadelerin daha açık bir şekilde yazılması gerekliydi. Aksi takdirde bu durum gelecekte karışıklığa yol açacaktı. Bunun yanı sıra Hakkı Tarık'ın "gülünç ve iğrenç" soyadları ile ilgili yaptığı yorumlarda da haklılık payı bulunmaktaydı. Çünkü gülünç ve iğrençlik düşünceleri subjektif bir değerlendirmedir. Hakkı Tarık, 3. maddenin daha açık olmasına dair bir taktir vermişti ancak bu taktirini hemen ardından geri çekmiş ve böylece maddenin

¹²¹ TBMMZC, D.III İ.S.III, C.XX, (3 Haziran 1930), 32.

¹²² TBMMZC, D.III İ.S.III, C.XX, (3 Haziran 1930), 32-33.

¹²³ TBMMZC, D.III İ.S.III, C.XX, (3 Haziran 1930), 33.

¹²⁴ TBMMZC, D.III İ.S.III, C.XX, (3 Haziran 1930), 33.

¹²⁵ TBMMZC, D.IV İ.S.III, C.XXIII, (21 Haziran 1934), 246.

¹²⁶ TBMMZC, D.IV İ.S.III, C.XXIII, (21 Haziran 1934), 246.

ilk hali kabul edilmişti.¹²⁷ Hakkı Tarık'ın 3. maddeyle ilgili verdiği tavrı neden geri çektiğini açıklamaması dikkat çekiciydi. Oysa bu konuda kararlılıkla düşüncelerini savunmuş haklı gerekçeler ortaya koymuştu.

Hakkı Tarık, 3 maddenin yanı sıra bir mahalle ya da köyde aynı soydan gelmeyenlerin bir soyadı kullanmalarının yasaklanmasını içeren 6. maddeye de itiraz ettiği görülmüştü. Kendisinin Fevzipaşa Mahallesi'nde oturduğunu ve bu mahallede kimlerin hangi ismi taşıdığını bilemeyeceğini ifade etmişti. Bu görüşe Adliye Encümeni adına cevap veren Nazım Bey, yeni isim alacaklar için bu maddenin konulduğunu, bu yüzden eskiye yönelik bir uygulama olmayacağı karşılığını vermişti. Ancak bu açıklama milletvekillerini tatmin etmemişti. Bu yüzden Hakkı Tarık, ilgili maddenin encümenliğe gönderilmesi tavrını vermiş ve bu tavrı kabul edilmişti.¹²⁸

Sonuç olarak Hakkı Tarık, eğitim ve hukuk meselelerinde yaptığı konuşmalarla Meclisteki en aktif milletvekillerinden biri olmuştur. Eğitim meselelerinde daha çok yaşanan mağduriyetlere dikkat çekerken hukuki konularda ise küçük detayları dahi tetkik etmiştir. Tüm bunları gerçekleştirirken yeri geldiğinde uzun mütalaalarda bulunmuş ve savunduğu düşünce için kimi zaman tartışmaktan da geri durmamıştı. Bu durum onun kişilik özelliğinin de bir göstergesiydi. Nitekim o, inandığını açıkça söylemekten hiçbir zaman çekinmeyen bir yapıya sahipti. Hatta bu yüzden Atatürk ona, "muteriz"¹²⁹ lakabını takmıştı.¹³⁰ Nitekim 25 Temmuz 1931 tarihinde kabul edilen Matbuat Kanunu'na tek ret oyu veren milletvekili olması da bu lakabının hakkını verdiğinin bir göstergesiydi.¹³¹ Matbuat Kanunu'nu bağlı bulunduğu CHP'nin Meclis'e getirmesi ve ağabeyi Mehmet Asım'ın da kanuna kabul oyu vermesi onu etkilememiş ve doğru bildiğini yapmaktan alıkoymamıştı.

Hakkı Tarık Us'un hem kişilik özelliklerinin anlaşılması hem de milletvekilliği sürecindeki duruşunun görülmesi açısından Peyami Safa'nın şu sözleri önemli bir yer tutmaktaydı:

"...Hakkı Tarık, kelimenin tam manasıyla, tamdan fazla, aşırı manasıyla müdekkik (inceleyici) bir insandı. Kılı kırk yarar tabiri sanki onun için icat edilmişti. Büyük Millet Meclisi encümenlerinde bir tasarı metnini incelerken, ileri sürdüğü itirazlar, bir virgülün yeri için saatlerce süren münakaşalar, onun adalet ölçülerindeki titizliği anlamayanlara göre bir söz şehveti gibi görünürdü."¹³²

1923-1939 yılları arasında aralıksız CHP'den milletvekili olan Hakkı Tarık Us, 26 Mart 1939 seçimlerinde aday gösterilmemişti. Bunda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün iki kardeşin aynı dönemde milletvekili olmaması prensibi etkili olmuştu. Hakkı Tarık da ağabeyinin lehine adaylıktan ve siyasi hayattan çekilmişti.¹³³ Ancak siyasi hayattan ayrılırken kırgınlıkları bulunmaktaydı. Bu kırgınlığını da arkadaşı Necmettin Sahir Silan'a şu sözlerle ifade etmişti:

"Hiçbir sıfat ve vazife ebedi değildir. Ancak İsmet İnönü devrinin başlangıcında, memlekette vahdet kuracağını söylediği şu günlerde bizi Meclis dışı bırakmasına benim aklım ermedi. Bereket versin ki kardeşim Asım ile diğer bazı güzide arkadaşlar kaldı. Seni de Atatürk'ün sağlığındaki emir ve tavsiyelerini hatırlamış olacak ki Meclis'e aldı. Hepinizin bu mazhariyeti benim içinde teselli vesilesi oldu."¹³⁴

Hakkı Tarık bundan sonraki süreçte gazetesinin başına dönmüş ve basın ile ilgili çalışmalar yapmıştı. Özellikle 1943 yılında "Yazı Hayatında Elli Yılına Dolduranlar" jübilesini düzenleyerek¹³⁵ basın hayatında önemli bir iz

¹²⁷ TBMMZC, D.IV İ.S.III, C.XXIII, (21 Haziran 1934), 251.

¹²⁸ TBMMZC, D.IV İ.S.III, C.XXIII, (21 Haziran 1934), 256.

¹²⁹ İtiraz eden.

¹³⁰ Atatürk bir fikrini paylaşınca gözleri Tarık'ı arar ve "bakalım bizim muteriz, buna ne diyecek" derdi. Bkz. Gezgin, *Edebi Portreler*, 407. Kimi görüşe göre bu lakap Atatürk tarafından değil Mecliste sık sık kürsüye gelmesinden dolayı anonim şekilde takılmıştı. Hatta Ali Bey (Çetinkaya) Hakkı Tarık için "sık sık kürsüye çıkmasa" diyerek dert yanmıştı. Bunu duyan Hakkı Tarık, görüşlerini açıkça söylemez ve savunmazsam ne diye yaşayacağım karşılığını vermişti. Bkz. Akbayar, vd., *Gazeteci Bir*, 78-79.

¹³¹ TBMMZC, D.IV, İ.S. Fevkalade, C.III, (25 Temmuz 1931), 380. "Dün Meclis'de Matbuat Kanunu Bir Reye Karşı Ekseriyetle Kabul Edildi", *Vakit*, 26 Temmuz 1931, s.1. 30 Haziran 1934 tarihinde cezaevindeki mahkûmlardan geri alınacak olan ekmek bedellerinin mahkeme binaları ve hapisanelerin inşasına karşılık tutulmasını içeren kanunu yine tek başına reddeden Hakkı Tarık olmuştu. Bkz. TBMMZC, D.IV İ.S.III, C.XXIII, (30 Haziran 1934), 344.

¹³² Peyami Safa, "Hakkı Tarık Us", *Milliyet*, 23 Ekim 1956, 2.

¹³³ Akbayar, vd., *Gazeteci Bir*, 108-109.

¹³⁴ Us, vd., *Hakkı Tarık Us*, 151.

¹³⁵ Öztürk, vd., "Us, Hakkı Tarık", 189.

bırakmıştı. Bir süre daha gazetecilik faaliyetlerini sürdüren Hakkı Tarık, *Vakit* gazetesinin 40. yıldönümü olan 21 Ekim 1956 tarihinde vefat etmişti.¹³⁶

Sonuç

II. Meşrutiyetten Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar yaşanan gelişmelere hukukçu, eğitimci ve gazeteci kimlikleriyle tanıklık eden Hakkı Tarık Us, Milli Mücadele'nin başarısı için önemli görevler üstlenmiş bir Türk aydınıdır. Bu özelliklerinden dolayı Giresun'dan 1923 seçimlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın onayıyla milletvekili seçilmiştir. Son dönemi hariç milletvekilliği dönemi boyunca Meclis'teki en aktif milletvekillerinden birisi olması da görüşlerinin incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Nitekim milletvekilliğinin ilk dönemi olan 1923-1927 yıllarında rekor sayıda konuşma yapmış olması da bunun bir göstergesiydi. Yeni Türkiye'nin inşa edildiği bu yıllarda Hakkı Tarık Us, bu sürecin en önemli alanları olan eğitim ile hukuk konularında idealist bir görüntü çizmiştir.

Hakkı Tarık Us'un eğitim ve hukuk alanlarına dair hassasiyeti genellikle iki kısımda belirginleşmiştir. Bunlardan ilki, öğretmen ve öğrencilerin maddi-manevi yaşayacakları mağduriyetlerin önüne geçme çabasıydı. Bunun için görüşlerini ifade etmekten çekinmemiş Meclis'te yapılan tartışmaların önde gelen şahsiyeti olmuştur. Bu çabaların sonucunda Hakkı Tarık Us Askeri Mekteplerde okuyan çocukların mağduriyetlerinin giderilmesini sağlamıştır. Onun bu başarısı ülkenin diğer mekteplerinde maddi sorunlar yaşayan öğrencilere ekonomik destek verilmesinin önünü açmıştır. Bununla yetinmeyen Hakkı Tarık Us, tazminat ve maaş gibi maddi sorunlarla uğraşan açıkta kalmış öğretmenlerin sorunlarının çözülmesinde öncü bir rol oynamıştır.

Meclis faaliyetleri içinde Hakkı Tarık'ın ilgilendiği bir alanda hukuk olmuştur. Onun esas duyarlılığı kanun maddelerinin açık bir şekilde yazılmasıdır. Bu bağlamda onun, ilk çıkışı 1924 Anayasası'nın birinci maddesinin yazılması sırasında gerçekleşmiştir. Ona göre, devletin Cumhuriyet ile açıklanması mümkün değildir. Çünkü cumhuriyet bir hükümet şeklidir.

Hakkı Tarık Us, hukuk konusundaki hassasiyetini kanun maddelerinin yazımıyla sınırlı tutmamış Türkiye'nin yönetim şekli tartışmaları, başkumandanlık yetkisinin belirlenmesi ve cumhurbaşkanının nasıl seçileceği gibi ülke yönetimi gibi konularda da bu tavrını sürdürmüştür. Görüldüğü gibi Hakkı Tarık, bir ülkenin en ciddi konuları olarak değerlendirilecek bu meseleleri ayrıntılı bir şekilde incelemiş, anlaşılır olmayan hususları ifade etmiş ve gerekli gördüğü kısımlara da müdahale etmekten kaçınmamıştır. Bu tutumundan dolayı başta Ahmet Ağaoğlu olmak üzere birçok milletvekili ile karşı karşıya gelmiş ancak yine de savunduğu görüşlerden geri adım atmamıştır. Benzer şekilde Soyadı Kanunu'nu görüşmelerinde ilgili maddede ortaya çıkan belirsizliğe dikkat çekmiş ve bu durumun giderilmesi için uyarılarda bulunmuştur.

Ayrıca belirtmek gerekir ki Hakkı Tarık, bu eleştirileri yaparken kendi partisini ve hükümetini de eleştirmekteydi. Zira muteriz lakabının kendisine verilmesinin başta gelen nedenlerinden birisi de bu tavrıdır. Mesela özellikle Matbuat Kanunu'na tüm milletvekillerinin kabul oyu verdiği bir sırada, kanuna tek başına ret oyu vermesi; ilkeleri olan, doğru bildiği düşüncesini daima savunan ve bu düşüncelerinden geri adım atmayan bir şahsiyet olduğunu gösteren bir örnektir.

Finansal Destek ve Teşekkür/ Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

¹³⁶ Us, vd., *Hakkı Tarık Us*, 43.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri**

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

Resmi Yayınlar

Resmi Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Telif Eserler

Akbayar, Nuri- Orhan Koloğlu. *Gazeteci Bir Aile Us'lar*. Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1996.

Akın, Rıdvan. *TBMM Devleti (1920-1923)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Ata, Feridun. *Süleymaniyeli Nemrut Mustafa Paşa Bir İşbirlikçinin Portresi*. İstanbul: Temel Yayınları, 2008.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameler. Ankara: ATAM Yayınları, 2006.

Atatürk Söylev ve Demeçleri. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006.

Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. Ankara: C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 8. Baskı, 2010.

Baykal, Hülya. *Türk Basın Tarihi 1831-1923*. İstanbul: Afa Matbaacılık, 1990.

Dincel, Anıl. *Gazeteci Mehmet Asım Us'un Yazılarıyla Türk İnkılabı (1923-1938)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2020.

Gezgin, Hakkı Süha. *Edebi Portreler*. İstanbul: Yay. Haz. Beşir Ayvazoğlu, Timaş Yayınları, 2. Baskı, 1999.

Goloğlu, Mahmut. *Üçüncü Meşrutiyet 1920*. Ankara: Başnur Matbaası, 1970.

Güneş, İhsan. *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekilleri Genel Seçimleri (1919-1935)*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

_____. *Türk Parlamento Tarihi*. Ankara: Cilt II. Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 2001.

_____. *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.

Güven, Cemal, "Milli Mücadele Döneminde Fransız Yazarı Claude Farrere", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*. Cilt I. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli, 2016, 1385-1412.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Dârülfünun". İstanbul: *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, 521-525.

İnan, Afet. *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, 1989.

İnönü, İsmet. *Hatıralar*. Ankara: Cilt 2, Bilgi Yayınevi, 1987.

İnuğur, Nuri. *Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1992.

İskit, Server. *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*. İstanbul: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943.

Karabekir, Kazım. *İstiklal Harbimiz*. İstanbul: Cilt I, Emre Yayınları, 1995.

_____. *Paşaların Kavgası İnkılap Hareketlerimiz*. İstanbul: Yay. Haz. Faruk Özerengin, Emre Yayınları, 6. Baskı, 2005.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Politikada 45 Yıl*. İletişim Yayınları, 2. Baskı, 1984.

Koni, Yunus Kazım. "Hakkı Tarık Us", *Türk Dili*. Cilt VI. S.63, 1956, 154-155.

Nurettin, Vâlâ. *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1965.

Olgun, Kenan. "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C.XXVII. S.79, 2011, 1-36.

_____. "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Bir Eğitim Olarak Darülfünun (1908-1912)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*. S.2, 2002, 185-203.

- Öztoprak, İzzet. *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981.
- Öztürk, Kazım. *Türk Parlamento Tarihi*. Ankara: C.III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1995.
- _____. *Türk Parlamento Tarihi*. Ankara: C.III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1993.
- _____. *Türk Parlamento Tarihi*. Ankara: C.II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1995.
- Öztürk, Selahattin- Hacıismailoğlu, Abdurrahman M. "Us, Hakkı Tarık". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C.42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012: 188-189.
- Sarı, Selim. "1912 Seçimlerinde Eskişehir'de İttihatçı Bir Gazete: Hakikat Anadolu Sesleri". *Takvim-i Vekayi*. C.8, S.2, 2020: 132-157.
- Şengül, Serar, Bilgi. *Toplum, İktidar: Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşmesi İle Karşılaşma Sürecinde Doğu Medreseleri*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Tevetoğlu, Fethi. *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Topuz, Hıfzı. *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.
- Rıfki, Falih. "Yeni Yazı". *Türk Dili Dergisi*. Ankara: C.II, S.23, 1953, 717-719.
- Us, Asım. *Hatıra Notları*. İstanbul: Kitabevi, 2012.
- _____. *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*. İstanbul: Kitabevi, 2012.
- Us, Hasan Rasim-Gezgin, Hakkı Süha. *Hakkı Tarık Us*. İstanbul: Vakıf Matbaası, 1957.
- Uysal, Zeynep. *Us Kardeşler ve Vakıf Gazetesi*. İstanbul: İstanbul Basın Kurumu Tesisleri, 1991.
- Ülkütaşır, M. Şakir. *Atatürk ve Harf Devrimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1973.
- Yalman, Ahmet Emin. *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1888-1918)*. İstanbul: C.I, Yenilik Basımevi, 1970.
- Zürcher, Erik Jan. *Milli Mücadelede İttihatçılık*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Hâkimiyet-i Milliye

İçtihat

Kurun

Milliyet

Vakıf

EK 2

Asım Us-Hasan Rasim Us-Hakkı Tarık Us
(Marmara Üniversitesi Taha Toros Arşivi, No:156171)

EK 3

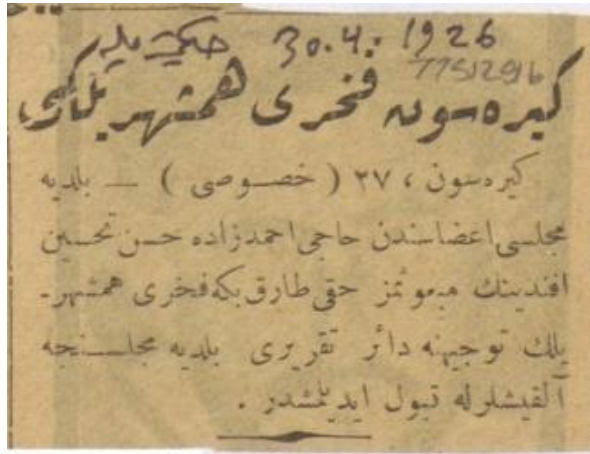
Hakkı Tarık Us
(Marmara Üniversitesi Taha Toros Arşivi, No:1561748008)

EK 4

Milletvekili seçildiği Giresun'un yöresel kıyafetleriyle
(Marmara Üniversitesi Taha Toros Arşivi, No:1561748008)

EK 5

30 Nisan 1926 tarihinde Hakkı Tarık'ın Giresun'un Fahri Hemşehri olduğuna dair bir gazete haberi
(Marmara Üniversitesi Taha Toros Arşivi, No:1515916006)

EK 6

Rahmetli Hakkı Tarık Us'un tabutu eller üzerinde götürülüyor.

Hakkı Tarık Us'un cenazesi dün törenle kaldırıldı

Hakkı Tarık Us'un cenazesi dün törenle kaldırılmıştır. Cenaze öğleye doğru Guraba hastahanesinden Beyazıt camiiine getirilmiştir. Burada rahmetlinin meslek arkadaşları, dostları, akrabaları toplanmış bulunuyordu. Altmıştan fazla çelenk gönderilmişti.

Öğle namazını müteakip cenaze namazı kılındıktan sonra tabut eller üzerinde caminin avlusundan çıkarılmış, bir polis müfrezesi selâm durmuş, müteakiben Şehir Bandosu önde olmak üzere cenaze alayı teşekkül etmiştir.

Tabut, eller üzerinde Diş Tababeti Mektebi önünden geçirilerek hurdacılar sokağı yoluna sapılmış, Çarşıkapı pazarı yanından caddeye çıkarılmış, tramvay yolu ile Cağaloğ-

Günallay da Başbakana cevap verdi

«Başbakan! İncide»
güm yerlerde, Aydınla Nazi'i, İzmirle Bergama arasındaki yollardan başkasında yeni bir şey görmedim. Toprak içinde seyahat ettik. Yollar bakımsızdı, ancak bir iki küçük köy yolunda köprü inşa edilmişti.
Asfalt yapıldığını gördüğüm yolların nutuklarında şükranla bahsettim.»

Daha sonra, Başbakan Mendere'nin yaptığı konuşmalarda İnsan

luna getirilmiştir. Rahmetli Yeşilay kurucularından olduğu için, Derneğin merkez binası, önünde kısa bir duruş yapılmış, Gazeteciler Cemiyeti binası önünde durulmuş, tabut Vakıf matbaası önüne getirilmiştir. Cenaze geçerken Ankara caddesindeki bütün kitapçı dükkanları, kepenklerini indirmişlerdi.

Vakit önünde tabut indirilmiş, burada dua edilmiş, müteakiben Ebussuud caddesine sapılarak Basın İstihlak Kooperatifi önünde tabut, cenaze arabasına konulmuştur.

Cenaze arabası, arkasında yüzden fazla otomobil olduğu halde Alemdar yoluyla Topkapıda Merkezefendi mezarlığına gitmiştir.

Hakkı Tarık Us, annesinin yanına gömüldükten sonra, mezarı başında ağabeyleri gelenlere teşekkür etmiş, kardeşinin başlayıp da tamamlamamış bazı eserleri hakkında meslektaşlarından kendisine yardım etmelerini rica etmiştir. Rahmetlinin meslek arkadaşlarından bazıları da rahmetlinin mezarından bahseden konuşmalar yapmışlardır.

Gazeteciler Cemiyetinden: Türk basınının emektar bir hocası Vakıf gazetesi başmuharrirlerinden Hakkı Tarık Us, maalesef aramızdan ayrılmış ve layık olduğu büyük saygı hâlesi ile çevrili bir halde ebedi medfenine tevdi edilmiş bulunmaktadı.

Cemiyetimiz idare heyeti, uzun yıllar Türk basınında ve diğer memleket vazifelerinde değerli hizmetler ifa etmiş olan Hakkı Tarık Us'

un bu acı kaybından duyulan teessürü en samimi hisleriyle paylaşır, üstada Tanrıdan rahmet ve mağfiret dilerken yaşlı basın âlemimize ve merhumun ailesine baş sağlığı temenni eder.

Şu garip dünya

KİLİSE KUBBESİNİ BOYAMAK İÇİN BALON KULLANILDI

PARİS. — Yvetot şehrinde inşa edilmiş olan yusuvarlak kilisenin iç kubbesini boyamak için mimarlar, yeni bir usule başvurmuşlardır.

Bunlar kilisenin içinde hakiki bir balon şişirmişler ve boyacılar balonun üzerine çıkarak tabancalarıyla kubbeyi boyamışlardır.

500 METRE UZUNLUKTA BİR SOSİS YAPILDI

NUREMBERG. — Nuremberg Kasaplar Cemiyeti kurulusunun 80. yılını kutlamak üzere yapılacak ziyafet için Nuremberg kasapları tam 500 metre uzunluğunda muazzam bir sosis imal etmişlerdir.

Bu sosis 12 kasabın ekip halinde 48 saat çalışmaları neticesinde imal edilebilmiştir.

Sosis için 5 dans, 5 domuz ve 3 sığır kesilmiştir.